

Gmina Jedlińsk

Gmina Jedlińsk położona jest nad rzeką Radomką przy międzynarodowej trasie E-7 Warszawa – Kraków, w południowej części województwa mazowieckiego, w powiecie radomskim. Graniczy z miastem Radom, a także gminami: Stara Błotnica, Stromiec, Głowaczów, Jastrzębia i Zakrzew. Obszar gminy, o łącznej powierzchni 138 km², podzielony na 31 sołectw, zamieszkuje 14 006 mieszkańców. Jedlińsk – centrum administracyjne gminy - położony jest 9 km na północ od Radomia nad rzeką Radomką i jej dopływem Tymianką.

Dawniej było to miasteczko o nazwie **Jedlińsko**. Jego dzieje sięgają I połowy XVI wieku. W 1530 roku Mikołaj Jedliński, dziedzic obszernych włości, tworzących dziś parafię Jedlińsk, uzyskał od króla Zygmunta Starego pozwolenie na założenie miasta na prawie magdeburskim. Miasto uzyskało „prawo miecza”, na mocy którego ścinano przestępców podczas publicznych egzekucji. Od 1560 do 1630 roku miasto wraz z kościołem katolickim zajęli przedstawiciele Kościołów Reformowanych, wybudowali murowane domy, założyli szkołę wyższą. W 1630 roku kasztelan brzeziński, Stanisław Witowski, kupił dobra jedlińskie. Usunął z miasta wyznawców kalwinizmu, a w ich domach założył szkołę wyższą (lyceum) i oddał ją pod opiekę Akademii Krakowskiej. Wskutek najazdu szwedzkiego w 1655 roku miasteczko zostało zniszczone i spalone. W 1675 roku dobra jedlińskie przeszły w ręce Aleksandra Załuskiego, który był ojcem Andrzeja Stanisława – biskupa krakowskiego i Józefa Andrzeja – biskupa kijowskiego, twórcy pierwszej Biblioteki Narodowej w Polsce. W czasie insurekcji kościuszkowskiej w 1794 roku wojska Tadeusza Kościuszki obozowały na polach jedlińskich, gdzie została odprawiona msza święta. Ku upamiętnieniu tego faktu postawiono drewniany krzyż. 11 czerwca 1809 roku pod Jankowicami i Jedlińskiem rozegrała się bitwa wojsk Księstwa Warszawskiego dowodzonych przez generała Zajęczka z Austriakami. Wspólna mogiła poległych znajduje się przy drodze do Woli Gutowskiej. W 1842 roku w Jedlińsku wybuchł pożar, który zniszczył prawie całą miejscowość. Mimo ogromnych strat do Jedlińska wracali pogorzelnicy i dzięki ofiarności społecznej między innymi ks. Jana Kloczkowskiego dokonano obudowy. Miasteczko zaczęło się rozrastać, budować powstały nowe domy, rozwijał się handel i usługi. Jedlińsk stał się osadą targową słynną ze smacznych obwarzanków i raków poławianych w rzece Radomce. W 1846 roku nadano miastu herb - „Rak”. Do końca 1869 roku Jedlińsk był miastem. Wskutek ukazu carskiego komitet urzędujący odebrał prawa miejskie miasteczkom Królestwa Kongresowego. Wśród nich znalazł się Jedlińsk. Zamieniono miasto na osadę i utworzono gminę Jedlińsk.

W czasie II wojny światowej w Jedlińsku działała siatka konspiracyjna Armii Krajowej, która zajmowała się przyjmowaniem zarzutów, wyrobem granatów. Prowadzono tajne nauczanie. Po wojnie w gminie nastąpiły pewne procesy migracyjne związane głównie z chęcią wyjazdów, głównie mieszkańców wysiedlonych przez Niemców z Pomorza, Warszawy i Powiśla Kozienickiego. Następuje ożywienie gospodarcze związane z odbudową, rozwija się hodowla zwierząt i uprawa zbóż. W 1960 roku uruchomiono podmiejską linię autobusową Radom – Jedlińsk, co ułatwiało dojazd do Radomia.

Dzisiejszy Jedlińsk to duża i rozwinięta miejscowość. Ważnym atutem gminy jest jej położenie w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Radom i bardzo dogodny układ komunikacyjny. Najważniejsze urzędy i instytucje na terenie gminy: Urząd Gminy, dwa banki, trzy ośrodki zdrowia, siedem szkół podstawowych, trzy gimnazja, przedszkole, apteka, komisariat policji, siedem jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej, Aeroklub w Piastowie, biblioteka, Centrum Kultury i Kultury Fizycznej, cztery świetlice, Urząd Poczty, motele, hotel, Muzeum Witolda Gombrowicza. Jedlińsk jest gminą rolniczą z dobrze rozwiniętą siecią handlowo – usługową.

Zabytkowe obiekty i atrakcyjne miejsca na terenie gminy

Historię miejsca najlepiej poznaje się poprzez jego zabytki. Nad miejscowością góruje kościół, będący perłą architektury. **Kościół p.w. Św. Piotra i Andrzeja** ufundowany przez Stanisława Witkowskiego, kasztelana brzezińskiego, został wzniesiony staraniem jego syna Stanisława – kasztelana sandomierskiego. W 1655 roku zniszczony, a następnie odnowiony przez Aleksandra Józefa Załuskiego – wojewodę rawskiego. Zbudowany w stylu barokowym na planie krzyża łacińskiego. Częściowo przekształcony i restaurowany staraniem biskupa Stanisława Andrzeja Załuskiego. W kościele znajduje się obraz Tadeusza Kuntzega z 1750 roku.

W niewielkiej odległości od kościoła położony jest cmentarz rzymsko – katolicki, założony w 1799 roku. Sakralną osobliwością gminy Jedlińsk są również przydrożne kapliczki i krzyże, które można spotkać, zwiedzając gminę.

Dzisiejszy Jedlińsk jest słynny z widowiska historyczno – obyczajowego „**Ścięcie śmierci**”. Jest to jedyny tego typu spektakl w Europie. W ostatni wtorek karnawału o godzinie 15:30 na Rynku rozpoczyna się widowisko ścinania śmierci. Obyczaj ten wywodzi się z czasów średniowiecza, a do dzisiaj przetrwał dzięki scenariuszowi napisanemu ponad 160 lat temu przez jedlińskiego proboszcza ks. Jana Kloczkowskiego. Jak głosi legenda, w ostatni wtorek karnawału miejscowa ludność została poruszona wiadomością przyniesioną przez Kantego – odźwiernego kościoła, że... Śmierć upiła się, zgubiła kosę i śpi na jedlińskich łąkach. Ludność gromadnie wyruszyła na łąki, aby ją pojmać. Podła Śmierć, która swą kosą zabijała i starych i młodych, zostaje schwyta, skrępowana, osądzona i ścięta w majestacie prawa. Schwyta Śmierć w trakcie rozprawy trzęsie się i wyrwa, ale nie udaje jej się uciec przed wymiarem sprawiedliwości. Ławnicy przedstawiają pospólstwu zarzuty pod jej adresem, po czym zapada wyrok „W imię Boga Ojca, Syna, na śmierć ją skazujemy nim minie czwarta godzina”. Kat odziany w purpurowe szaty ciężkim mieczem ścina głowę Śmierci. Jedynym elementem chrześcijańskim jest Anioł, pojawiający się w końcowej części obrzędu. Przesłaniem przedstawienia jest ostrzeżenie zgromadzonych, że pomimo ścięcia, Śmierć cały czas zbiera ona swoje żniwo i każdy powinien mieć świadomość, że również na niego przyjdzie czas. Po skończonym widowisku rozpoczyna się huczna zabawa. Ludność cieszy się ze śmierci Śmierci, bawiąc się i tańcząc do północy. Jak tradycja każe, postacie widowiska są odgrywane tylko przez mężczyzn. Kiedyś brali w nim udział wyłącznie żacy miejscowej szkoły ariańskiej, potem uczniowie liceum. Obecnie aktorami spektaklu są dorośli mieszkańcy Jedlińska, młodzież szkolna oraz studenci. Od rana na ulice wylegają przebierańcy zwani Kusakami. Przy akompaniamencie orkiestry strażackiej wyrusza na Rynek barwny korowód postaci na czele z Burmistrzem, Wójtem, Żydem, Katem i Aniołem. Organizatorem widowiska jest Centrum Kultury i Kultury Fizycznej w Jedlińsku.

Dużą popularnością cieszą się koncerty organizowane w ramach **Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej**. Miłośnicy muzyki organowej mogą wysłuchać koncertów wykonywanych przez znakomitych artystów polskich i zagranicznych. Koncerty odbywają się każdego lata w kościele w Jedlińsku.

Każdego roku w drugą niedzielę września odbywa się „**Turniej solectw**”- impreza plenerowa organizowana przez Wójta Gminy oraz Centrum Kultury i Kultury Fizycznej. Celem imprezy jest integracja środowiska oraz zapewnienie czynnego wypoczynku mieszkańcom gminy.

Na terenie gminy Jedlińsk znajduje się wiele miejscowości, które mają bogatą historię i tradycję.

W odległości około 3km na południe od Jedlińska leży **Wsola** – miejscowość, w której warto zatrzymać się na dłużej, a to przede wszystkim ze względu na malowniczo położoną posiadłość pałacową. W dworku mieści się obecnie **Muzeum im. Witolda Gombrowicza**. Pałac według projektu architekta A. Fruhjelma został wzniesiony w 1914 roku w stylu

secesyjnym z zachowanym bogatym wystrojem wnętrza. Przed wojną majątek należał do Jerzego Gombrowicza – brata Witolda. W okresie letnim, często w dworku przebywał Witold Gombrowicz – dramaturg i pisarz, tu tworzył m.in. „Pamiętnik okresu dojrzewania” (1933) i „Ferdynurke” (1939).

Od 2009 roku odbywają się tutaj koncerty, wystawy i spotkania z ludźmi kultury i literatury. „**Apetyt na Gombrowicza**” – to czerwcowe impreza plenerowa, która gromadzi wielu sympatyków twórczości Witolda Gombrowicza.

Obok zespołu pałacowo-parkowego, przy trasie E- 7 wznosi się **kościół p.w. Św. Bartłomieja**, zbudowany według projektu prof. Jarosława Wojciechowskiego i architekta Prokulskiego. Budowa kościoła w stylu neoromańskim o wystroju późnobarokowym i rokokowym została zakończona w 1930 roku.

Sąsiadujący z Wsolą **Piastów** jest wsią o interesującej przeszłości. Na jej terenie znajduje się Dawny Zespół Dworski założony w II połowie XVIII wieku przez Feliksa Sołtyka, starostę dźwiniogrodzkiego.

W Piastowie znajduje się lotnisko sportowe Aeroklubu Radomskiego, które powstało w latach międzywojennych. Zajmuje powierzchnię około 200 ha. Mistrzostwa, które odbywają się w Piastowie należą do jednych z najważniejszych wydarzeń sportowych w Polsce. W 2006 roku Aeroklub był gospodarzem Mistrzostw w Akrobacji Samolotowej. Dwa lata później odbyły się tutaj Mistrzostwa Europy w Akrobacji Szybowcowej. Następne zawody miały miejsce w 2009 roku i były to Mistrzostwa Europy w Akrobacji Samolotowej w klasie Advanced. Na lotnisku w Piastowie istnieje możliwość odbycia szkoleń szybowcowych, samolotowych i spadochronowych.

Na terenie Piastowa znajduje się również strzelnica myśliwska **Polskiego Związku Łowieckiego**.

Nieopodal Jedlińska leży stara wieś **Lisów** z kościołem p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, zbudowanym w 1881 roku według projektu Antoniego Kacpra Wąsowicza. Kościół jest wpisany do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zwiedzając gminę Jedlińsk nie sposób pominąć wsi **Jankowice**. Znajduje się tutaj kościół p.w. Św. Mikołaja z XVIII w. W ołtarzu głównym widnieje obraz przedstawiający Św. Mikołaja – patrona parafii. Obraz namalowany na płótnie w stylu późnobarokowym został ofiarowany kościołowi przez kuzyna matki Fryderyka Chopina, pana Krzyżanowskiego.

Jedlanka – miejscowość ze starym dworkiem Załuskich i jedyną zabytkową figurą z 1762 roku.

Ludwików – wieś położona w niewielkiej odległości od Jankowic, która ostatnio zasłynęła z organizowanej we wrześniu imprezy plenerowej „Święta pieczonego ziemniaka”.

Przez gminę prowadzą turystyczne szlaki rowerowe, których powstanie zainicjował Związek Gmin „Radomka”. Wiodą one przez najpiękniejsze zakątki wszystkich gmin tworzących związek: Jedlińsk, Zakrzew, Przytyk, Wolanów, Wieniawa, Przysucha. Wszyscy, którzy na dłużej pragną zatrzymać się na terenie gminy Jedlińsk bez trudu znajdą nocleg. Zakwaterowanie zapewnią: gospodarstwa agroturystyczne, restauracja „Spacerowa” oraz hotel we Wsoli, motele- „U Grubego” w Wielogórze i „Piekielko” w Jedlance, Gminne Centrum Kultury i Kultury Fizycznej w Jedlińsku, które dysponuje domkami letniskowymi oraz polem biwakowym.

Na terenie Gminnego Centrum Kultury i Kultury Fizycznej w Jedlińsku znajduje się kompleks boisk sportowych „Orlik 2012”. Zainteresowani, mają również do dyspozycji boiska piłkarskie, boiska przyszkolne, wielofunkcyjne w wielu miejscowościach gminy Jedlińsk.

Gmina Jedlińsk to ziemia pięknych lasów, łąk i rzek. Nie ma tutaj uciążliwych zakładów przemysłowych, jest zatem – ekologicznie czysto, a powietrze świeże i pachnące.

Zapraszamy do odwiedzenia gminy Jedlińsk, nie tylko dlatego, że jest piękna o każdej porze roku. Gmina Jedlińsk- mała ojczyzna jest miejscem urodzenia i pochodzenia wielu sławnych ludzi. Pochodzą stąd: Karol Saryusz-Skórkowski – biskup krakowski, Józef Załuski – biskup kijowski, Andrzej Załuski – biskup i mecenas kultury, Sługa Boży - biskup Piotr Gołębiowski, Witold Gombrowicz – pisarz, płk Dionizy Czachowski, Małgorzata Foremniak – aktorka, Marek Modzelewski – dramaturg i scenarzysta.

Naszą wędrówkę po ziemi jedlińskiej możemy wzbogacać wycieczkami do innych miejscowości między innymi do: Bierwiec, Zawad, Wierzchowin, Wielogóry, które słyną z pięknych krajobrazów, ciekawej historii, czystego powietrza i życzliwych ludzi.

Czy wiecie, że ... / Warto odwiedzić gminę , gdyż...

- w ostatni wtorek karnawału w **Jedlińsku** odbywa się historyczno-obrzędowe widowisko zwane „Ścięcie Śmierci”
- we **Wsołi** działa jedyne muzeum w Europie poświęcone pisarzowi Witoldowi Gombrowiczowi
- w **Piastowie** znajduje się lotnisko Aeroklubu Radomskiego.

Bożena Starzyńska
Dyrektor
Gminnej Biblioteki Publicznej w Jedlińsku

Gmina Przytyk

Przytyk, osada a zarazem siedziba gminy w województwie mazowiecki, położona jest w odległości 17 km od Radomia, przy drodze wojewódzkiej Radom-Potworów. Powierzchnia gminy wynosi 134 km². W 26 sołectwach mieszka ponad 7 tyś. osób. Gmina Przytyk sąsiaduje z gminami: Zakrzew, Wolanów, Wieniawa, Potworów, Radzanów, Stara Błotnica, Jedlińsk.

Od zarania dziejów, Przytyk dziedziczyli **Podlodowscy** herbu Janina. Paweł z Podlodowa był pierwszym, który na początku XIV wieku osiadł nad Radomką. W miejscowości Ostrów, dziś Zameczek zbudował zamek i przy nim w 1333 roku założył miasteczko – Przytyk. Osada zwiększała swoje znaczenie dzięki zasługom wnoszonym przez rodzinę Podlodowskich na rzecz Królestwa Polskiego. W 1455 roku Jan Podlodowski z Przytyka był kasztelanem żarnowieckim a zarazem dworzaninem króla Kazimierza Jagiellończyka. W 1460 roku Jakub Podlodowski był kasztelanem radomskim. Znaczenie pierwszego miasteczka Przytyk znacznie zmalało, gdy Jan Podlodowski założył drugie miasto Przytyk położone na zachód od pierwszego przy trakcie Warszawa – Kraków. Obsadzono je na 630 morgach. Prawdopodobnie, liczne zasługi Podlodowskich, miały wpływ na decyzje króla Kazimierza Jagiellończyka o nadaniu nowo założonemu Przytykowi prawa organizacji jarmarku „Na św. Wita i św. Mikołaja” oraz targów w dni poniedziałkowe.

Dopiero w 1511 roku Paweł Podlodowski uzyskał u króla Zygmunta I – ego, na Sejmie w Radomiu zatwierdzenie nadanych w 1488 roku praw organizowania wspomnianych jarmarków i targów. Tradycja organizowania cotygodniowych targów w poniedziałki przetrwała do dnia dzisiejszego. Najbardziej znanym z Podlodowskich był Stanisław Lupa Podlodowski. Na początku XVI wieku Stanisław Lupa Podlodowski był stolnikiem sandomierskim, a za czasów Zygmunta Augusta – posłem na sejm. Na Sejmie Piotrkowskim w 1547 roku i Warszawskim w 1548 roku występował przeciwko małżeństwu króla Zygmunta Augusta z Barbarą Radziwiłłówną. Pozostawił czworo dzieci, synów: Grzegorza, Jakuba, Jana oraz córkę Dorotę

Prawdopodobnie około 1570 roku w Przytyku odbył się ślub Doroty Podlodowskiej ze słynnym poetą, dziedzicem Czarnolasu – Janem Kochanowskim następnie Przytyk stał się na długie lata własnością rodową Kochanowskich herbu Korwin. W rodzinie Podlodowskich Przytyk pozostawał do 1731 roku. 3 lipca 1607 roku w Przytyku przebywał król Zygmunt III. Było to przed bitwą Rokoszan z wojskami koronnymi pod Guzowem. W połowie XVII wieku, w czasie „potopu szwedzkiego”, Węgrzy i Szwedzi zrabowali z Przytyka najcenniejsze przedmioty. W 1653 roku wybuchła w mieście epidemia cholery, która zdziesiątkowała ludność.

Przytyk leżał na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych i to przyczyniło się do rozkwitu miasta. Tu przecinały się: Trakt Królewski zwany Traktem Mazowieckim (Warszawa – Kraków) z Traktem Wielkopolskim (Lublin – Poznań). Skrzyżowanie to było zwane środkiem lub „Pępkiem Europy” (do dzisiaj zachowała się studnia symbolizująca to miejsce).

Początek upadku Przytyka zaczął się od 1834 roku czyli od wybudowania szosy od Szydłowca przez Radom do Białobrzegów. Wybudowanie tej szosy spowodowało, że dotychczasowy transport towarów krajowych, a nawet zagranicznych przechodzących przez Przytyk, został na nią skierowany. Przytyk pozostał na uboczu nowego szlaku transportowego.

W 1835 roku Kochanowscy utracili prawa własnościowe do Przytyka. Była to jedna z represji nałożona przez rosyjskie władze za udział w powstaniu listopadowym. Majątki ziemskie zmieniały swoją powierzchnię, co było wynikiem sprzedaży dóbr oraz dziedziczeniem coraz większej liczby spadkobierców a także licytacji. Na mocy ukazu carskiego z 21 czerwca 1869 roku Przytyk utracił prawa miejskie z powodu niewielkiej liczby mieszkańców, słabego rozwoju przemysłu i niedostatecznego dochodu, został przemianowany na osadę, a gmina Podgajek otrzymała nazwę Przytyk.

13 sierpnia 1895 roku okropny pożar zniszczył w Przytyku 169 domów. W początkach I wojny światowej Przytyk był widownią ciągłych przemarszów wojsk to rosyjskich, to niemiecko –austriackich. Był dwa razy wysiedlany, miejscowość uległa częściowemu zniszczeniu. W czasie II wojny światowej Przytyk znajdował się w centrum poligonu Luftwaffe. W 1941 roku ludność została wysiedlona. Po wysiedleniu rozebrano wszystkie budynki, Niemcy materiał z rozbiórki użyli do budowy koszar i baraków, jedynie kościół parafialny oparł się zniszczeniom wojennym. 8 września 1944 roku gestapowcy odkryli pod podłogą kościoła schowek z bronią. Wydano rozkaz zburzenia kościoła. Rozkazowi sprzeciwili cię katolicycy żołnierze austriaccy. Odbudowę miejscowości rozpoczęto tuż po wojnie.

W XVII wieku w Przytyku zaczęli osiedlać się Żydzi, którzy w okresie międzywojennym stanowili większość mieszkańców (do 80 %). Zajmowali się głównie handlem i rzemiosłem. Wybudowali tu synagogę i Bet Kamidrasz (dom nauki i modlitwy). 9 marca 1936 roku doszło do starć ulicznych zwanych „pogromem Żydów”. Jedyne ślad jaki został po ludności żydowskiej to fragment kirkutu (cmentarza żydowskiego) zlokalizowany na skraju lasu po lewej stronie drogi do Radomia.

Zabytkowe obiekty i atrakcyjne miejsca na terenie gminy

W Przytyku już na początku XVI w. istniał **drewniany kościół pw. Św. Ducha i Św. Krzyża**. W połowie XVI wieku Podlodowscy przyjęli kalwinizm i kościół zamienili na zbór. Dziś można obejrzeć wybudowaną w latach 1932-1936 świątynię pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Znajduje się ona na wzniesieniu, przy rozwidleniu dróg Radom – Wyśmierzyce – Stara Błotnica. Zaprojektowana została w stylu barokowo – renesansowym przez warszawskiego architekta Stefana Szyllera. W prezbiterium kościoła malarz Jan Henryk Rozen namalował obraz „Znalezienie Krzyża Świętego”. Obraz umieszczony jest zamiast nadścienia głównego ołtarza. Pomysłodawcą i budowniczym pięknego murowanego kościoła był ówczesny proboszcz parafii ksiądz Jan Lipiński. Przy kościele znajduje się nagrobny

pomnik z amforą na szczycie Ignacego Dzianotta – sędziego pokoju powiatu radomskiego. Na cmentarzu parafialnym znajdują się m.in. nagrobki właścicieli dóbr Zameczka i Oblasu.

W odległości 1,5 km na wschód od Przytyka położony jest **Zameczek**. Stał tam kiedyś zamek na ostrowiu czyli na wyspie. Stąd też pierwsza nazwa Ostrów, a następnie Zameczek. Wyspa to rozwidlenie rzeki Radomki, zwanej wcześniej Radomierzą, łączącej się następnie w jeden nurt. W 1945 roku przeprowadzono reformę rolną, na 146 ha powstał Państwowe Gospodarstwo Rolne, przemianowane 1962 roku na Wojewódzki Zakład Unasienniania Zwierząt. Na terenie resztek dawnego parku stoi **pałac z połowy zeszłego stulecia projektowany przez architekta Franciszka Marii Lanciego**, obecnie odrestaurowany (własność prywatna). W parku najstarszym drzewem jest dąb szypułkowy, objęty ochroną. W pobliżu miejscowości jest także kompleks stawów rybnych stanowiących własność prywatną.

W miejscowości **Oblas** znajduje się mocno zdewastowany dwór Krasieńskich z XIX w. oraz zabytkowy spichlerz. Na szczególną uwagę zasługuje Dolina Dobrzycy. Obejmuje ona fragment doliny niewielkiej rzeki Dobrzycy wraz z przyległymi lasami oraz kompleksem stawów rybnych, z których największe mają nazwy: J. Gopło, Świtez, Macierz. Występują tutaj, znajdujące się pod ochroną, gatunki roślin i rzadkie gatunki ptaków.

W odległości 4 km na zachód od Przytyka leży miejscowość **Wrzos z najstarszą budowlą w gminie**. Pierwsza historyczna wzmianka o Wrzocie jako parafii pochodzi z 1372 roku, stał tu wówczas kościół drewniany, który przetrwał do 1420 roku. W tym czasie zbudowano w stylu gotyckim nowy kościół. Na cmentarzu parafialnym znajdują się wiele nagrobków właścicieli dawnych dóbr ziemskich oraz dwie mogiły zbiorowe powstańców poległych w bitwie pod Wirem 23 sierpnia 1863 r. Z tej parafii, z miejscowości Potkana, pochodził ks. **Władysław Paciak** najwybitniejszy z radomskich malarzy powojennego pokolenia. W kościele umieszczono jego obraz olejny „Zdjęcie z krzyża”. Władysław Paciak ur. 20 kwietnia 1903 roku w Potkannie k. Przytyka, zm. 5 października 1983 roku w Radomiu. Został pochowany w rodzinnym Wrzocie. We Wrzocie działa Publiczna Szkoła Podstawowa, OSP. Szkolnictwo we Wrzocie rozwija się od ponad 70 lat, w miejscowości powstało stowarzyszenie „Wrzosowisko” z inicjatywy członków Klubu Aktywnych Rodzin z Wrzotu i okolic, zarejestrowane 29 października 2009 roku. Działa na rzecz wzrostu aktywności społeczności lokalnej. Na rzece Wiązownicy istnieje od drugiej połowy XIX wieku młyn, pierwotnie wodny obecnie zasilany energią elektryczną, świadczy usługi dla pobliskich rolników.

Przy drodze Przytyk- Potworów, 6km od Przytyka, leży **Wrzeszczów**. O istnieniu kościoła we wsi Wrzeszczów mowa jest już w połowie XV wieku, o czym świadczy Długosz, który wyliczając wsie dające dziesięcinę kościołowi w Szydłowcu, wspomina też o tej parafii. Na początku XV wieku kościół parafialny obejmował 10 wsi, zaś sam utrzymywał jednego proboszcza i dwóch wikariuszy. Kościół ten początkowo drewniany, spalony został przez Rosjan w 1707 roku. Na miejscu dawnej świątyni ksiądz Wawrzyniec Borowiecki, ówczesny proboszcz, rozpoczął budowę nowego, murowanego kościoła. Wzniesiono go w latach 1707-16, przy pomocy finansowej Marianny z Karskich Lassockiej i Stanisława Morsztyna (wojewoda sandomierski). Odnawiany kilkakrotnie, zachował do dzisiaj formę krzyża i barokowy styl. Obecnie w wyposażeniu posiada m.in. XVIII- wieczny obraz, epitafium z XVIII-XIX wieku, odnowioną drogę krzyżową oraz inne cenne przedmioty. Przed kościołem znajduje się dzwonnica, drewniany krzyż oraz niedawno powstały Ogród Męki Pańskiej. Centralne miejsce w tym parku zajmuje krzyż z piaskowca wykonany w 1884 roku, a odnowiony w 2006. Są tu także stacje drogi krzyżowej i liczne figury świętych. Jest także cmentarz, na placu którego w 1828 roku wzniesiono kaplicę cmentarną pw św. Katarzyny. Znajdują się w niej nagrobki dawnych właścicieli ziemskich. Na cmentarzu można znaleźć kilka ciekawych XIX-wiecznych grobów. Obiektem godnym uwagi jest zabytkowy dworek,

który przez pewien czas pełnił funkcję szkoły (własność prywatna). W sąsiedztwie dworu usytuowana jest Publiczna Szkoła Podstawowa.

W sąsiadującej z Wrzeszczowem miejscowości Glinice zachowała się piękna kaplica wybudowana przez dziedziczkę Wrzeszczowa w 1863r., po upadku powstania styczniowego. Kaplica przetrwała dwie wojny, a w 2003r. przeprowadzono kapitalny remont.

Dziś Przytyk funkcję centrum administracyjno – gospodarczego gminy. Jest tu Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Urząd Poczty, Publiczne Gimnazjum, Publiczna Szkoła Podstawowa, Przedszkole Publiczne, Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej, Apteka, Gminna Biblioteka Publiczna, OSP, filia Powiatowego Urzędu Pracy w Radomiu, Posterunek Policji, dwa banki, Posterunek Energetyczny, Punkt Doradztwa Rolniczego. Zakład Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.

Staraniem lokalnej społeczności powołane zostało **Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Przytyckiej**, stowarzyszenie, którego celem jest wszechstronne działanie zmierzające do integracji mieszkańców Gminy i budowania poczucia dumy z przynależności do „małej ojczyzny”. Towarzystwo redagowało biuletyn „Ziemia Przytycka” w latach 1999-2011. Od 2001 roku przy Ochotniczej Straży Pożarnej w Przytyku działa Młodzieżowa Orkiestra Dęta, która kontynuuje dzieło swych poprzedników.

Atrakcyjność gminy wzrosła wraz z oddaniem do użytku **zbiornika wodnego w Domaniowie**, zwanego „domaniowskim morzem”. Zalew w Domaniowie, drugi co do wielkości, po Zalewie Zegrzyńskim (pow. zbiornika przy max. poziomie spiętrzenia to ok. 500 ha), wybudowany w latach 1996 – 2001; usytuowany w dolinie rzeki Radomki, na terenie gmin: Przytyk, Wieniawa i Wolanów, w odległości 25 km od Radomia a 10 km od Przytyka. Nad zalewem odbywają się imprezy plenerowe m. in. Rowerowy Złot Gwiazdzisty, Powitanie Lata, Bezpieczna Kąpiel, Międzynarodowe Zawody Wędkarskie. Spełnia różnorodne zadania m. in. wyrównanie przepływów, obniżenie kulminacji fal powodziowych, energetyczne wykorzystanie spiętrzenia wody; umożliwia wykorzystanie rekreacyjne terenu przylegającego i prowadzenie gospodarki rybackiej.

Przez gminę prowadzą **liczne szlaki rowerowe**, które zainicjował Związek Gmin „Radomka” z siedzibą w Przytyku. Związek powstał w 1997 skupia gminy leżące nad rzeką Radomką tj. Przysucha, Wieniawa, Wolanów, Przytyk, Zakrzew, Jedlińsk. Zadaniem gmin wchodzących w skład Związku jest dbanie o środowisko, rozwój turystyki, promocja gmin i szeroko pojęta ekologia.

Pomysłodawcą i organizatorem **Gwiazdzistego Złotu Rowerowego** jest Związek Gmin „Radomka” a odbywa się pod patronatem marszałka województwa mazowieckiego. Złot to impreza, której celem jest promowanie aktywnego trybu życia poprzez uprawianie turystyki rowerowej szlakami rowerowymi doliny rzeki Radomki (liczących łącznie 287 km) znajdujących się na terenie Związku Gmin „Radomka”.

Przytyk to również kolebka uprawy papryki, wraz z gminami: Potworów, Klwów, Radzanów, Wyśmierzyce i Stara Błotnica, stanowi największe w Polsce zagłębie paprykowe, z którego pochodzi 85 % krajowej produkcji. Prekursorem uprawy papryki na ziemi przytyckiej był, nieżyjący już, Antoni Kwietniewski, mieszkaniec Woli Wrzeszczowskiej, który rozpoczął jej uprawę w 1982 roku. Podczas pobytu w Holandii i w Niemczech podpatrzył tamtejsze uprawy papryki i postanowił przenieść ich uprawę do Polski. Od 1999 r. w Przytyku odbywają się **Ogólnopolskie Targi Papryki**, które cieszą się ogromnym zainteresowaniem. Targi mają ułatwić producentom kontakty z potencjalnymi odbiorcami, poszukiwanie rynków zbytu, zagospodarowanie surowca i promowanie papryki. Dzisiaj Papryka Przytycka to coraz bardziej rozpoznawalny produkt. Dzięki staraniom Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki”, **28 lipca 2011 r. Papryka Przytycka znalazła się w gronie wyróżnionych produktów. Papryka uzyskała wpis na listę Produktów Tradycyjnych tworzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.** Obecność Papryki Przytyckiej wśród Produktów Tradycyjnych podkreśla działania promocyjne

podejmowane na rzecz budowy wizerunku produktu lokalnego, a także świadczy o wyjątkowej jakości, wyśmienitym smaku warzywa oraz wytwarzaniu zgodnym z tradycyjnymi metodami produkcji na przestrzeni ostatnich 30 lat.

Publiczne Gimnazjum w przytyku jest organizatorem Turniejów Regionalnych – corocznych imprez które organizowane są od 2004 r. Tematem przewodnim turniejów jest szeroko pojęty regionalizm. Przy Publicznym Gimnazjum w Przytyku działa młodzieżowy zespół Plejada, który uczestniczy w wielu wydarzeniach kulturalnych i pokazuje jak ważna jest pamięć i tradycja kultury regionalnej. W budynku gimnazjum znajduje się również Izba Regionalna – szkolne muzeum które gromadzi eksponaty, fotografie i dokumenty.

Czy wiecie, że ... / Warto odwiedzić gminę , gdyż...

Na terenie gminy występuje ponad **130 pomników historii Przytyckiej „Małej Ojczyzny”** tj. przydrożne kapliczki, krzyże i figurki. Upamiętniają zdarzenia tragiczne i radosne, ważne dla społecznej świadomości lokalnych wspólnot. Wyrastały z religijnej tradycji ludzi i są żywy świadectwem ich wiary.

Z gminy Przytyk – pochodzi utytułowana **Kapela Braci Tarnowskich z Domaniowa** – jeden z najbardziej docenianych zespołów ludowych, określanych mianem twórców i mistrzów teatru weselnego – zwyczajowych spektakli odbywających się na weselach. Jadwiga Gajewska –dyrektor Gminnej Biblioteki Publicznej w Przytyku.

*opracowanie Jadwiga Gajewska
- Dyrektor Biblioteki Publicznej w Przytyku*

Gmina Wieniawa

Położona w południowo-zachodniej części województwa mazowieckiego **Gmina Wieniawa** zajmuje powierzchnię 104 km². Mieszka tutaj około 5,5 tys. ludzi. Teren ten zamieszkały był już w epoce brązu o czym świadczy odkryty we wsi Pogroszyn skarb składający się z ozdób kobiecych tamtych czasów.

Najstarszą miejscowością w gminie jest Skrzywno, a sama Wieniawa istnieje już ponad 5 wieków, nazwa wywodzi się od **rodu Wieniawitów**, którzy założyli osadę w II poł. XV w. na obszarze wsi Kłudno. W XVI w. we wsi Żuków, jego właściciel wywodzący się z Łabędziów wznosił monumentalny dwór, który miał świadczyć o potęgze rodu , obecnie podziwiać możemy tylko jego ruiny. Skrzywno - jedno z najstarszych miast Polski do XIX w. miało dwa rynki i dwa ratusze, a to za sprawą dwóch właścicieli, odbyła się tutaj bitwa z wojskami szwedzkimi podczas wojny północnej. W czasie II wojny Niemcy utworzyli między Wieniawą a Przytykiem wielki poligon oraz obóz pracy, wysiedlając ludność z 35 wsi.

Z Ziemią Wieniawską związało swe losy wiele znanych rodów szlacheckich. Historię gminy tworzyli: Duninowie, Strzemboszowie, Kochanowscy, Podludowscy, Helbichowie, Łuniewscy i inni. Pozostawili po sobie siedziby rodowe, byli fundatorami obiektów sakralnych oraz pełnili różne funkcje państwowe i społeczne.

W gminie znajdują się trzy przedwojenne dworki szlacheckie: w Konarach, Kłudnie i Jabłonicy. Na terenie gminy znajduje się uznawany przez znawców za najcenniejszy zabytek Ziemi Radomskiej renesansowy Poliptyk św. Stanisława z wieniawskiego kościoła.

Obecnie gmina ma charakter rolniczy. Uprawia się tutaj zboża, ziemniaki, warzywa oraz sady owocowe. Rozwija się tu agroturystyka, której sprzyjają tereny leśne oraz 500 hektarowy Zalew w Domaniowie, na którego brzegu stoi malowniczy dworek w Konarach. We wsi Koryciska w miejscu dawnej kopalni rudy żelaza „Boży Dar” znajduje się

romantyczne uroczysko z oczkami wodnymi. Przepływająca przez wsie rzeka Radomka doskonale nadaje się do organizowania spływów kajakowych.

Popularnością cieszą się organizowane corocznie festiwale takie jak "Spotkania z folklorem im. Stanisława Stępnia" oraz "Wieczór Sobótkowy - Wianki ". Kultuwują one dawne obrzędy i tradycje, przekazując je następnym pokoleniom.

Zabytkowe obiekty i atrakcyjne miejsca na terenie gminy

Gminny Ośrodek Kultury organizuje cykliczne **Spotkania z folklorem im. Stanisława Stępnia**, które odbywają się w trzecią niedzielę lipca. Celem spotkań jest podtrzymywanie pamięci lokalnego muzyka ludowego Pana Stanisława Stępnia, długoletniego mieszkańca Gminy Wieniawa, od najmłodszych lat niewidomego człowieka, niezwykle uzdolnionego muzycznie, który jest autorem wielu polek, mazurków, oberków, walczyków. Dzięki takim spotkaniom pobudzamy wrażliwość na muzykę ludową, integrujemy mieszkańców Gminy Wieniawa przy wspólnej zabawie i rozwijamy zainteresowania poprzez wymianę doświadczeń. Uczestnikami spotkań są instrumentalisci oraz kapele z terenu powiatów przysuskiego, szydłowieckiego, radomskiego i opoczyńskiego. W poprzednich edycjach udział wzięli m.in. następujące kapele: Braci Tarnowskich, Wacława Imiołka, Tadeusza Jedynaka, Stanisława Lewandowskiego, „Stachy” Jana Kmity, Aleksandra Krupy, Pańczaków i Gacy, Z. Kwaśniewskiego , „Sami Swoi”, Henryka Siwka, J. Wyrwińskiego.

W jednym z pomieszczeń **Biblioteki Publicznej w Wieniawie** została **utworzona "Izba Pamięci"**, gdzie zrekonstruowano wygląd wnętrza dawnej, wiejskiej izby mieszkalnej z terenu gminy. Zgromadzono przedmioty, które były użytkowane dawniej w gospodarstwie na wsi. Można tu między innymi zobaczyć: stary kredens kuchenny, łóżko, stół, krzesła, kuferek, obrusy, prześcieradła, stare lniane ubrania takie jak koszula męska, stara lniana sukienka. Wśród zgromadzonych przedmiotów wyróżnia się przede wszystkim warsztat tkacki wraz z oprzyrządowaniem do obróbki lnu, tj. międlicą, cierlicą, wiotką, kądzielą. Są tutaj również stare żelazka, tary, maglownice, niecka do wyrabiania chleba, saganki, przeźmion i inne drobne przedmioty. Na potrzeby izby została wybudowana kuchnia węglowa z piecem chlebowym i lepką. Izba Pamięci powstała po to, aby stare przedmioty codziennego użytku zachować i pokazywać szczególnie młodemu pokoleniu. W Izbie znajdują się również cenne informacje na temat lnu od czasów najdawniejszych – starożytnych do współczesności. Materiały te zebrała i opracowała pani Teresa Kapturska z Jabłonicy gm. Wieniawa. Zatyłowała je: " Len – skarb minionych stuleci". Zgromadzone są m.in. zdjęcia obrazów przedstawiających prządki, wycinki z czasopism mówiące o lnie, własnoręcznie wykonane rysunki przedstawiające siew i pielęgnację lnu, całą obróbkę lnu tj. moczenie, suszenie, międlenie, czesanie, przedzenie. W Izbie odbywają się lekcje historyczne. Starsi mieszkańcy gminy oglądają Izbę z sentymentem a młodzi z zaciekawieniem przyglądają się nieznanym im przedmiotom.

Kościół św. Katarzyny w Wieniawie. Miejsce, w którym znajduje się wieniawska świątynia należało pierwotnie do Kłodna (obecnego Kłodna). W 1264 r. Hieronim Strzembosz wybudował tu drewniany kościół modrzewiowy. W XV wieku wzniesiono późnogotycki kościół murowany. Parafię erygowano 13 kwietnia 1369 r. W drugiej połowie XV wieku Wieniawici kupili część Kłodna, na której zbudowany był kościół i nazwali ją od swego herbu Wieniawą. Należeli oni do możnego rodu wywodzącego się prawdopodobnie z Moraw. Kościół jest budowlą orientowaną, murowaną i tynkowaną. Do wnętrza prowadzą drzwi główne usytuowane w elewacji zachodniej oraz boczne od zachodu przez kruchtę, do której przylega niegdysiejszy skarbczyk. Kościół posiada krótkie, zamknięte wielobocznie, późnogotyckie prezbiterium, przy którym od północy mieści się zakrystia ze skarbczykiem na piętrze, a od południa późnogotycka kaplica św. Stanisława, zbudowana na planie kwadratu. Nawa barokowa, szersza i wyższa od prezbiterium, na zewnątrz ujednolicona z kaplicą.

Prezbiterium i nawa zamknięte są stropem drewnianym płaskim, kaplica nakryta sklepieniem gwiaździstym, o profilowanych żebrach z kamiennym zwornikiem, na którym herb Półkozic Młodeckich oraz litery SP (znaczenie nieznane) oraz z dwoma zachowanymi wspornikami, z których jeden w formie ludzkiej maski. Zakrystia i składziki sklepione kolebkowo. Wewnętrzne portale kamienne, zamknięte odcinkami łuku, późnogotyckie, profilowane i fazowane, jeden rzeźbiony (motyw oślego grzbietu oraz tarcza herbowa). W kościele barokowa ambona z początku XVIII wieku z herbem Łabędź, Dunin Wąsowiczów - ówczesnych właścicieli i zapewne fundatorów. Ponadto kamienna chrzcielnica z herbem Jasińczyk, literami Andrzeja Michalskiego oraz datą 1686. W łuku tęczowym krucyfiks późnogotycki z pocz. XVI wieku. Na północnej ścianie prezbiterium, w trakcie prac konserwatorskich w latach 90. XX wieku, odsłonięto ślady polichromii, być może z czasu jego wzniesienia.

W kościele znajduje się **Obraz Matki Bożej Szkaplerznej**. Przywieziony z Rzymu przez ks. Stanisława Młodeckiego w roku 1543. Malowany na płótnie naklejonym na desce. Według tradycji lokalnej powstał w końcu XIV wieku. Jest czczony jako cudowny. Najcenniejszym zabytkiem kościoła wieniawskiego jest **renesansowy poliptyk wieniawski**. Datowany na rok 1544. Pochodzi prawdopodobnie spod dłuta ucznia Wita Stwosza i został wykonany na życzenie ks. Stanisława Młodeckiego. Składa się z trzech części, na których przedstawia jest męczeńska śmierć św. Stanisława i legendy o nim. Po zamknięciu skrzydeł oczom widza ukazują się malowane sceny Męki Pańskiej. Poliptyk wieniawski porównywalny jest do ołtarza Wita Stwosza jaki znajduje się w Kościele Mariackim w Krakowie. Na placu przykościelnym można podziwiać wiekowe drzewa. Pięć egzemplarzy objęto ochroną prawną, uznając je za pomniki przyrody. Są to cztery dęby szypułkowe, o średnicach pnia od 350 do 450 cm. Ich wiek szacuje się na 350 lat. Pomnikowa lipa drobnolistna liczy ok. 200 lat.

Jednym z najcenniejszych obiektów w regionie jest Kościół św. Szczepana w Skrzynnie. Położone nad Radomką Skrzynno jest jedna z najstarszych miejscowości Ziemi Radomskiej. Już w XI wieku istniał tu gród kasztelański i podgrodzie o charakterze rzemieślniczo-targowym. Około 1120 r. przeniesiono tu siedzibę kasztelanii ze Skrzyńska. Osada została nadana przez Bolesława Krzywoustego komesowi Piotrowi Włostowicowi z rodu Łabędziów-Duninów za zasługi rycerskie. W 1308 r. Skrzynno otrzymało prawa miejskie. Pod koniec XIV wieku starostą opoczyńskim został Mszczuj Dunin herbu Nałęcz. Zasłynął jako znakomity rycerz. Brał udział w bitwie pod Grunwaldem. Istnieje hipoteza, że rycerz ten zabił Wielkiego Mistrza Krzyżackiego Ulricha von Jungingena, gdyż to on wręczył królowi pektorał z relikwiami, zdjęty z szyi Wielkiego Mistrza przez giermka Jurgo. Według ówczesnych zwyczajów rycerskich łup należał do zwycięzcy.

W miejscu w którym teraz się znajduje kościół św. Szczepana już w XII w. stał drewniany kościół. Świątynia murowana powstała przed 1511 r. Obecny kształt uzyskała w latach 1626-1638. Skrzynecki kościół to wyniosła budowla późnorenansowa, trójnawowa o układzie bazylikowym. Nawy są czteroprzęsłowe, prezbiterium zaś dwuprzęsłowe, niższe od naw i zakończone półkolistą absydą. Kolebkowe sklepienie, oparte na gurtach jest ozdobione dekoracją stiukową. Nawy boczne od nawy głównej oddzielają arkady filarowe.

Na szczególną uwagę zasługuje **Rzeźba Pięknjej Madonny** z 1420 r. to jedno z najcenniejszych dzieł sztuki snycerskiej w tej części kraju. Trzykrotnie asystowała Janowi Pawłowi II podczas jego pielgrzymek do Polski. Była również eksponowana na wystawie "Polska Jagiellonów" w Schalaburgu (Austria).

Dwór w Konarach. Miejskowa tradycja utrzymuje, że pierwotnie osadę nazywano "Koniary" bo podobno wypasano tu książęce konie na łąkach nad Radomką (wówczas Radomierzą). W XVI w. wioska należała do Piotra Kochanowskiego - brata poety Jana Kochanowskiego. Jego potomkowie byli właścicielami Konar do 1691 r., kiedy to wieś przeszła na własność sędziego Karola Wąsowicza. Dwór wybudował dr Adam Bogumił

Helbich według projektu znanego architekta Henryka Marconiego, tego samego, który zaprojektował m.in. pałac Zamojskich i pałac Branickich w Warszawie, warszawski Hotel Europejski i radomski Ratusz. Adam Bogumił Helbich był cenionym lekarzem. Kiedy "bywał w świecie" majątek prowadził Stanisław Lessel - szwagier doktora. Jego siostra Krystyna była żoną Alfonsa Józefa Brandta. Z tego małżeństwa urodził się przyszły wielki artysta-malarz Józef Brandt, który w Konarach spędził dzieciństwo. Dr Adam Helbich przyjaźnił się z Kazimierzem Asnykiem - wieloletnim mieszkańcem Konar, który ożenił się z Konstancją Zagórką - wychowawczynią córek dr Helbicha. Ich syn Adam Asnyk znany jest jako wielki poeta. Konary stały się wtedy centrum nowoczesnego rolnictwa (plantacje chmielu, kanał wodny z Szabasówki, wielki młyn wodny, stawy rybne, oświata rolnicza itp.). W czasie I wojny światowej majątek wraz z pałacem został zdewastowany przez wojska rosyjskie. Z dużym trudem został odbudowany. Podczas drugiej wojny światowej zarządzał nim kolonista niemiecki a w samym pałacu rezydowali niemieccy oficerowie z obsługi poligonu, który został utworzony przez okupantów w pierwszych latach wojny między Wieniawą a Przytykiem. Po wojnie posiadłości Helbichów zostały rozparcelowane, a sam dwór znacjonalizowano. Przez długie lata mieściła się tu szkoła podstawowa. Zaniebany i zdewastowany dwór został obecnie odnowiony i rozbudowany jako obiekt hotelowo-konferencyjny przez rodzinę Kępczyńskich. Dwór w Konarach zyskał nową nazwę - Pałac Domaniowski.

Na południowy-zachód od Wieniawy we wsi **Żuków znajdują się ruiny XVI wiecznego dworu obronnego**. Należał prawdopodobnie do rodu Łabędziów, którzy posiadali także leżące nieopodal Sokolniki Mokre. W 1508 r. regestr poborowy jako właścicielkę wsi Żuków wymienia Annę Podlodowską z rodu Łabędziów. W 1532 r. Żuków wraz z Rykowem zakupił Walenty Podlodowski, syn Hieronima Podlodowskiego piszącego się z Przytyka. Właśnie Podlodowscy byli prawdopodobnie fundatorami dworku-zamku w Żukowie. Częstym gościem na zamku był poeta Jan Kochanowski, ożeniony z kuzynką Podlodowskich - Dorotą. Fakt wzniesienia właśnie w Żukowie obiektu o wyjątkowo monumentalnym kształcie należy wiązać z odbywającymi się w Skrzynnie sejmikami ziemskimi. Obiekt ten miał określone walory propagandowe, istotne dla szermierzy egzekucji dóbr, którego liderami byli Stanisław i Jerzy Podlodowscy. Z tej przyczyny dwór miał formę średniowiecznego zamku, dobrze prezentującego rycerskie pochodzenie Podlodowskich jako trybunów szlacheckich.

Uroczysko "Boży Dar". W latach 1928-58 działała w Koryciskach kopalnia rudy żelaza "Boży Dar". W tym okresie wydobyto metodą odkrywkową około 500 000 ton tego surowca, z którego można było uzyskać około 200 000 ton żelaza. Po wyczerpaniu się złoża wyrobisko wypełniła woda. O istnieniu kopalni świadczą dziś ruiny garażu z pierwszej połowy lat pięćdziesiątych, pokolejowy szlak, oraz głębokie wyrobisko otoczone krzewami i drzewami. Po środku kopalnianego placu znajduje się zabytkowy, drewniany krzyż, który prawdopodobnie został tu przeniesiony z majątku Łuniewskich z Omięcina. Wody malowniczego jeziora są środowiskiem życia ryb, skorupiaków i małż. Jest to popularne miejsce wypoczynku o znaczeniu regionalnym.

Przez gminę przepływa urokliwa rzeka Radomka, która jest doskonałym miejscem dla kajakarzy. Zróżnicowane, pod względem długości i trudności trasy po Radomce stanowią wymarzoną formę aktywnego spędzania czasu. Długość Radomki na terenie gminy wynosi 22 km. Wpływa ona na teren gminy w okolicach Skrzynna, obejmując dwoma ramionami stawy rybne między Skrzynnem a Zbożenną. We wsiach, przez które przepływa Radomka działały dawniej młyny wodne. Dziś, w dobie elektryczności, nie są one wykorzystywane. Szczególnie interesujący młyn "angielski" zbudowany był w Konarach przez Stanisława Lessela w połowie XIX w.

Zalew Domaniowski jest jednym z czystszych zbiorników na Mazowszu, jego wody zaliczają się do II klasy czystości. Zasilany wodami Radomki jest drugim co do wielkości

zbiornikiem wodny na Mazowszu. Ma ponad 500 hektarów powierzchni, 7km długości, 1,2 km szerokości. Średnia głębokość zalewu to ok. 2,3 metra. Urok tego miejsca to przede wszystkim flora i fauna, która je otacza. Na obszarze zbiornika, podczas analizy sporządzonej w 2004 roku stwierdzono m.in. gniazdowanie 34 gatunków ptaków środowiska wodnego. Zalew otaczają następujące wsie gminy Wieniawa: od południa Kłudno, od wschodu Kaleń i Konary, od zachodu zaś Brudnów.

Gmina Wieniawa aktywnie uczestniczy w rozwoju turystycznej infrastruktury okołozalewowej. W położonej nad zalewem wsi Brudnów wybudowany jest **ośrodek szkolno-edukacyjny**. W planach jest budowa pola biwakowego w tej miejscowości. Nad zalewem organizowane są zawody wędkarskie. W Brudnowie znajduje się ośrodek wędkarski Polskiego Związku Wędkarskiego z okręgu radomskiego.

Odrestaurowany w Konarach dwór, obecnie Pałac Domaniowski oferuje noclegi, konferencje, przyjęcia jak również sporty wodne na pobliskim zalewie.

Brzeg od strony Wólki Domaniowskiej jest piaszczysty i łagodny. Bez problemów można tu rozbić namiot. W pobliżu jest też hotelik i kilka sklepów, parkingów, boisko do siatkówki plażowej oraz przystań, gdzie można wynająć motorówkę. Raj dla windsurferów, kitesurferów i wszystkich spragnionych odpoczynku mieszkańców Radomia i okolic, jak również turystów z najbliższej położonych wielkich aglomeracji: Warszawy czy Łodzi. Akwen otacza 19 szlaków rowerowych długości 220 km prowadzących przez gminy należące do Lokalnej Grupy Działania "Razem dla Radomki".

Czy wiecie, że ... / Warto odwiedzić gminę , gdyż...

W Kościele św. Katarzyny w Wieniawie znajduje się **poliptyk wieniawski** - jeden z najcenniejszych zabytków sztuki regionu radomskiego. Badania historyczne wykazały, że dzieło to zostało zamówione przez ks. St. Młodeckiego. Ukończono je w 1544 r.

Alicja Ślifirczyk

Dyrektor Gminnej Biblioteki Publicznej w Wieniawie

Gmina Przysucha

Gmina Przysucha położona jest w południowo-zachodniej części województwa mazowieckiego. Jej powierzchnia wynosi 181 km², liczba mieszkańców 13000. Liczne wzniesienia, charakterystyczne dla przedgórze Gór Świętokrzyskich i Garbu Gielniowskiego poprzecinane ciekami wodnymi oraz naturalnymi i sztucznymi zbiornikami tworzą tu bardzo ciekawy i atrakcyjny krajobraz. Malownicze lasy, rozlewiska, wąwozy, czyste powietrze, urozmaicona rzeźba terenu, zbiorniki wodne i liczne zabytki kultury materialnej przyciągają na teren gminy wymagających turystów. Południowa część, zalesiona w 80% stanowi kompleks leśny zwany „**Lasami przysuskimi**”, wchodzący w skład obszaru krajobrazu chronionego „Lasy przysusko-szydłowieckie”. W kompleksie znajdują się dwa rezerваты przyrody o powierzchni 256 hektarów: „Puszcza u źródeł Radomki” oraz „Podlesie”, które założono w celu ochrony wielogatunkowych drzewostanów o charakterze naturalnym oaz śladów wydobywania i obróbki rudy żelaza. Utworzono tu również 40 użytków ekologicznych o powierzchni 104 ha. Ochroną objęto głównie śródleśne bagna, zarastające zbiorniki wodne, podmokłe łąki oraz stanowiska lęgowe bociana czarnego i bielika. Faunę, florę i osobliwości leśnych otchłani opisuje ścieżka edukacyjna „Rawicz” o długości 12 km. Na obszarze zarządzanym przez Nadleśnictwo Przysucha znajduje się 129 hektarów stawów rybnych. Część terenów leśnych dzierżawią dwa koła łowieckie: „Sokół” i „Dzik”. Pierwsze z nich we wrześniu organizuje polowania dewizowe oraz całorocznie wynajmuje na imprezy plenerowe „Domek myśliwski” w Kozłowcu.

Przez teren gminy przepływa **rzeka Radomka**, której głównym dopływem jest Wiązownica. Roślinność szuwarowo-torfowiskowa tworzy wzdłuż jej biegu malownicze

pasy. Największym zbiornikiem wodnym jest **zalew w Toporni**, przy którym funkcjonują cztery ośrodki wypoczynkowe. Znajduje się tu kąpielisko strzeżone, wypożyczalnia łódek, rowerów wodnych i kajaków, a dla gości przygotowano około 400 miejsc noclegowych. Od kilku lat w okresie wakacyjnych do Toporni przyjeżdża liczne grono adeptów jazdy na deskorolce, gdzie znajdują się jeden z najnowocześniejszych w Polsce skate parków, na którym organizowane są obozy WoodCamp. W niedalekim Gwarku na turystów i wędkarzy czeka Gospodarstwo Agroturystyczno-Rybackie „**Złoty Karpik**”.

Tereny położone wokół Przysuchy, z ogromnym bogactwem lasów i siecią rzek, złożami rudy żelaza, były atrakcyjnymi miejscami zasiedlanymi w okresie prehistorycznym przez łowców reniferów, pogańskich Sandomierzan i starożytnych hutników. W wielu miejscowościach odnaleziono ślady prymitywnych pieców hutniczych, żuźłowiska, fragmenty ceramiki oraz fundamenty dawnych grodów. W średniowieczu w **Krajowie** funkcjonował gród obronny. Miejsce to zwane jest „szwedzkim okopem” lub „Krajewską Górą”. Miał średnicę około 40 m i wysokość około 4,5 m. Przypuszczalnie był to gród strażniczy pełniący rolę komory celnej na drodze ze Skrzynna na północ. W **Wistce** od końca XIII w. stał gródek obronny, otoczony ziemnym wałem i fosą, w pobliżu którego wybudowano w XVI w. dwór murowany użytkowany do XVIII w. Podobny obiekt zlokalizowano w **Dębinach**, gdzie około XV w. powstał gród obronny w postaci sztucznego nasypu o długości boku około 50 m. Do dziś zachowały się niewielkie fragmenty fosy i wału.

Siedzibą gminy i powiatu jest Przysucha, estetyczne, położone wśród zieleni lasów miasteczko na pograniczu Wyżyny Kieleckiej i Niziny Mazowieckiej, przy drodze krajowej nr 12 (Lublin-Piotrków Trybunalski), w odległości 36 km na zachód od Radomia. Zamieszkuje je około 6600 mieszkańców.

Do II wojny światowej miejsce wielokulturowe, w którym na co dzień współistniały ze sobą trzy nacje: Niemcy, Żydzi i Polacy. Każda z tych grup narodowościowych pozostawiła w miejscowości swój ślad. Najbardziej wyraźny w postaci trzech rynków o dawnych nazwach: „Niemiecki”, „Żydowski” i „Polski”.

Osada **Przysucha** wzmiankowana w 1415 r., początkowo określana była mianem: „Przesucha”. Etymologia nazwy wiąże się z rozmieszczeniem pierwotnego osadnictwa na suchym, a raczej celowo osuszonym terenie, co w przypadku sąsiedztwa rzeki Wiązownicy, licznych terenów bagiennych i co najmniej 9 stawów w okolicy, było zabiegiem koniecznym. Do XVI w. wieś występuje w źródłach jako własność rodu Morsztynów oraz Męciców. Mimo bliskości traktów handlowych, rozwój osady nie przebiega dynamicznie. W końcu XVII w. zostaje własnością stolnika małopolskiego Antoniego Czermińskiego, który zamierza rozwinąć w okolicy ośrodek przemysłu zbrojeniowego i hutniczego. Wykorzystuje doskonałe warunki naturalne okolicznych terenów, miejscowe złoża rudy żelaza, bogactwo lasów oraz sieć rzeczek i strumieni. Buduje rusznikarnię i kilka kuźnic. Do pracy w tych zakładach sprowadza do Przysuchy w 1710 r. 44 wysokowyszkolonych rzemieślników z Niemiec i osiedla ich wraz z rodzinami na prawie magdeburskim. Puzkarze-specjaliści od wyrobu broni, kowale, ślusarze, ostrogarze, a nawet zegarmistrz, zamieszkują przy rynku zwanym „niemieckim” lub „Czerminem”- obecnie Plac kardynała St. Wyszyńskiego. Niemcy są pierwszymi mieszkańcami miasta o nazwie „Przysucha”. Kolejne przywileje królewskie w 1713 i 1714 r. dadzą im m.in. prawo do organizowania targów oraz wolny wyrąb drzew w lasach dworskich. W sąsiedztwie Niemców osiedla się na pocz. XVIII w. liczna grupa ludności żydowskiej. Zajmują pod budowę plac o współczesnej nazwie „Plac Kolberga”, dawny „Rynek żydowski”. Żydzi rozpoczynają budowę okazałej synagogi, w pobliżu której powstaje zespół zabudowań z łaźnią żydowską, szkołą dla chłopców, rzeźnią koszerną i cmentarzem. Trzeci, największy rynek-Plac 3 Maja, zamieszkiwali początkowo wyłącznie Polacy. W 1745 r. Przysucha otrzymuje z rąk Augusta III przywilej lokacyjny jednoczący trzy osady.

Dzięki kolejnym właścicielom, Dembińskim herbu Rawicz, miasto staje się ważnym ośrodkiem przemysłu hutniczego i zbrojeniowego w Staropolskim Zagłębiu Przemysłowym. W XVIII w. pod Przysuchą funkcjonuje szabelnia, różnicuje się produkcja rusznikarni, działa wielki piec hutniczy, fabryka pojazdów, fryszernia, a w XIX w. pudlingarnia i walcownia. Ówczesna właścicielka miasta Urszula z Morsztynów Dembińska systematycznie poszerza asortyment oferowanych wyrobów, szuka nowych rynków zbytu. Z całego kraju płyną zamówienia na miejscową broń palną, a surówka z Przysuchy kilkakrotnie wywożona jest do Prus. Znane na rynku pistolety pojedynkowe tu produkowane, pakowane są po dwie sztuki w etui wykładanym aksamitem. Do 1793 r. miejscowa papiernia wytwarza papier z trzema różnymi znakami wodnymi, w tym z jednym rzadko wówczas występującym – nieheraldycznym.

Ta prosperita trwa do połowy XIX w. Droga produkcja żelaza oparta wyłącznie na węglu drzewnym staje się nieopłacalna, podupadają zakłady, wysokowykwalifikowani rzemieślnicy migrują do większych ośrodków. W 1869 r. Przysucha traci prawa miejskie, podupada przemysł i handel.

W okresie rozmachu przemysłowego w podprzysuskich zakładach, 22 lutego 1814 r. urodził się w **mieście Oskar Kolberg**, syn Juliusza i Karoliny Mercoeur. Spędził tu wczesne dzieciństwo. W Warszawie zdobył uznanie jako etnograf, folklorysta i kompozytor; autor wielkiego dzieła dokumentującego tradycje, kulturę i muzykę XIX-wiecznej wsi: *Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Jego ojciec Juliusz –kartograf, geometra, geodeta, przez 10 lat zarządzał zakładami hutniczymi Dembińskich pod Przysuchą.

W XIX w. Przysucha była znanym ośrodkiem chasydyzmu, mistycznego ruchu, który narodził się w XVIII w. na Ukrainie. Nauczało tu prawdopodobnie ośmiu mędrców żydowskich-cadyków, którzy mieli swoje dwory i otaczali się uczniami. Najbardziej znany - Symcha Bunem (1765-1827) był uczniem cadyka Izraela z Kozienic, Lublinera i Jakuba Izaaka z Przysuchy. Jako młodzieniec studiował w jesziwach w Niemczech m.in. w Mattersdorfie oraz w Austrii w Nikolsburgu. Znał kilka języków obcych, ukończył farmację w Gdańsku i przez pewien czas prowadził w Przysusze aptekę.

W 2 poł XIX w. w osadzie wykazano 1966 Żydów, 542 Polaków i 12 Niemców. Aktywność gospodarcza mieszkańców przejawiała się wówczas w otwieraniu drobnych zakładów stolarzy, kaflarzy, szewców i krawców, sprzedających swe wyroby kupcom żydowskim. Podstawowym źródłem utrzymania dla większości mieszkańców-zwłaszcza Żydów był handel. Klientami sklepów i kramów byli chłopcy z okolicznych wsi. Rozbudowa zakładów przemysłowych w Ostrowcu i Starachowicach, stanowiła dla przysuskich fabryk ogromne zagrożenie. Niemożność dalszego konkurowania z tymi ośrodkami zmusiła Dembińskich do likwidacji hut w Janowie i Toporni oraz redukcję pracowników w pozostałych zakładach. Miejskowy przemysł chylił się ku upadkowi. Alternatywą dla upadającego przemysłu stały się ruchy społecznikowskie i inicjatywy lokalnych zapaleńców. Dużą rolę w ówczesnym lokalnym życiu gospodarczym odegrał Ludwik Skowyrza, który zapoczątkował powstawanie towarzystw spółdzielczych i instytucji kredytowych. W 1918 r. założył w Przysusze pierwszą w Polsce Średnią Szkołę Spółdzielczą.

Przed II wojną światową osadę zamieszkiwało około 3200 osób. W getcie, które powstało pod koniec 1939 r. zgromadzono początkowo 2500 Żydów, podczas kolejnych transportów stłoczono w nim około 5000 osób. Likwidację getta rozpoczęto w 1942 r. a ostatecznie zamknięto je w lutym 1943 r. W podprzysuskich lasach walczyły w czasie wojny liczne oddziały partyzanckie wspierane przez okolicznych mieszkańców; stacjonował w nich legendarny mjr Henryk Dobrzański „Hubal”. Przedstawiciele miejscowego dworu i elity intelektualne osady organizowały działalność podziemną; silne były struktury Narodowej Organizacji Wojskowej, Armii Krajowej oraz Narodowych Sił Zbrojnych. W ramach akcji „Burza”, jesienią 1944 r., w lasach przysuskich przebywało ponad 1000 partyzantów, głównie

z 25. i 72. pułku piechoty Armii Krajowej, przeciw którym Niemcy zorganizowali zbrojną operację „Waldkater”.

Po wojnie, w 1956 r. osada została siedzibą powiatu, a dwa lata później przywrócono jej status miasta. W latach 70. pod Przysuchą powstają zakłady „Hortex”, które z czasem stają się jednymi z głównych dostawców wyrobów rolno-spożywczych w Europie Środkowo-Wschodniej i światowym liderem w produkcji koncentratów soków owocowych.

Do najciekawszych zabytków miejskich należy **synagoga, kościół oraz dwór**. Po groźnych pożarach (1886 r. i 1904 r.) nie odnajdziemy przykładów zabytkowej drewnianej architektury. Przy Placu Oskara Kolberga, ulicy Grodzkiej, czy Warszawskiej zachowały się wąskie, murowane kamienice. Spacer należy koniecznie rozpocząć od przejścia trzema rynkami, aby poczuć klimat dawnej Przysuchy, zobaczyć jak blisko siebie współistniały tu ze sobą trzy nacje.

Synagogę - bożnicę (przy ul. Żeromskiego) wybudowano przed 1777 r. zaliczano ją dawniej do najokazalszych żydowskich świątyń w centralnej części kraju. Barokowa, orientowana, piętrowa, w opisach źródłowych określana jako wspaniała, rozbrzmiewała wówczas śpiewem kantorów i modlitwą wiernych. Podczas wojny zbezczeszczona, po wojnie powoli popadała w ruinę. Urządzono w niej gminny magazyn wapna i środków ochrony roślin. Wewnątrz zachował się jeszcze czytelny podział na przedsionek, salę kahalną oraz salę modlitw. Na piętrze osobne pomieszczenie dla kobiet. W centrum sali modlitw bima otoczona balustradą i zwieńczona baldachimem. W ścianie wschodniej wnęka po szafie ołtarzowej aron - hakodesz. W sali modlitw oraz na elewacji południowej widoczne fragmenty roślinno-zwierzęcej polichromii, wykonanej w XIX w. i w okresie międzywojennym, w tym biblijne teksty hebrajskie. We wnęce ściany południowej rzadko już występują kuna, pomocna w dyscyplinowaniu obywateli. Od 2007 r. synagoga jest własnością Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, która rozpoczęła realizację projektu rewitalizacji obiektu.

Pierwszy drewniany kościół ufundował miastu Franciszek Dembiński, zaś murowaną, klasycystyczną świątynię jego żona Urszula z Morsztynów Dembińska. Od 1786 r. kościół służy wiernym. Warto obejrzeć ten cenny miejski zabytek. Po pokonaniu jedenastu kamiennych schodów można odczytać napis nad drzwiami: *Bogu Wszchemogącemu/Dla uczczenia od wiernego ludu/Urszula z Morstinów Dembińska/Starościna Wolbromska/Przybytek ten wystawiła/Roku Pańskiego MDCCLXXXVI*. Przy wejściu, okrągłe kolumny jońskie z kamienia ciosowego podtrzymują attykę, na której znajduje się trójkąt z wizerunkiem oka opatrności Bożej. Nad attykę umieszczono glob ziemi przepasany wężem, a na nim kielich z pateną, symbol powszechności kościoła i walki z grzechem. Bardzo oryginalny i okazały jest wielki ołtarz z rzeźbą Jana Nepomucena. Po prawej stronie ołtarza głównego ołtarz boczny z obrazem św. Barbary z połowy XIX w., po lewej z wizerunkiem Matki Bożej trzymającej Dzieciątka, pochodzący z XVIII w.

Ważne miejsce w świadomości kulturowej miasteczka zajmuje **Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze Oddział Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu**. Siedzibą Placówki jest zabytkowy **dwór Dembińskich** herbu Nieczuja z poł. XIX w. parterowy, z dobudówką piętrową z pocz. XX w. Park wokół budynku został zaprojektowany i urządzony przez Teodora Chrząńskiego w 1900 r. W Muzeum prezentowana jest wystawa biograficzna dokumentująca życie i dzieło urodzonego w Przysusze etnografa, aranżowane wnętrza salonu i gabinetu oraz ekspozycja poświęcona właścicielom miasta w okresie XVIII-XX w. W sali wystaw czasowych organizowane są wystawy z zakresu sztuki, etnografii i historii. Ambitny program wystawienniczy, ciekawe przedsięwzięcia edytorskie i artystyczne, stawiają Muzeum w rzędzie interesujących instytucji o zasięgu ogólnopolskim. Od 2002 r. Muzeum prowadzi sekretariat ogólnopolskiej Nagrody im. Oskara Kolberga „Za zasługi dla kultury ludowej”.

W niedalekiej odległości od dworu Dembińskich stoi lamus, najstarszy w mieście budynek murowany. Wystawiony przez Czermińskich pod koniec XVII w., pełnił funkcję magazynu, kaplicy dworskiej a także więzienia. Wnętrze posiada sklepienie kolebkowe oraz przyścienne filary. Murowaną część powiększono o drewnianą dobudówkę i jedno piętro. Czterospadowy dach pokryty jest gontem.

Cmentarz żydowski został założony w 2 poł. XVIII w. przy ul. Wiejskiej obok ówczesnej wsi Przysucha, na granicy dzielnicy żydowskiej. W okresie międzywojennym nekropolię ogrodzono. Podczas II wojny światowej Niemcy wywieźli cmentarne płyty z piaskowca do utwardzenia ulic i użyli ich do obmurowania posterunku policji granatowej po groźnym ataku partyzanckim. Teren ponownie ogrodzono w 1955 r.; a w 1987 r. z inicjatywy chasydów z Kanady zostały odbudowane symboliczne groby cadyków z Przysuchy– ohele. Po ich prawej stronie osadzono zachowaną w całości macewę, najstarszą na ziemi radomskiej, pochodzącą z 1771 r. Napis w tłumaczeniu z hebrajskiego głosi m.in. *Tu spoczywa Jakow, syn Zejwła [...] komentator nauki bożej [...]*. Cmentarz żydowski jest odwiedzany przez rzesze współczesnych chasydów. Siła oddziaływania idei głoszonych przez tych cadyków trwa do dzisiaj. Z różnych stron świata, na *jordajt* (rocznicę śmierci), przyjeżdżają tu chasydzi, by w symbolicznych ohelach złożyć kartki - kwitłech, na których wypisano prośby do zmarłych cadyków. Gdy żyli, spełniali życzenia, udzielali rad, leczyli chorych i wyrokowali w ważnych dla gminy i społeczności sprawach. Po śmierci ich moc nie ustala.

W krajobraz kulturowy Przysuchy i okolic wpisuje się także kilkadziesiąt kapliczek i krzyży przydrożnych, przy których w maju można jeszcze usłyszeć pieśni ku czci Maryi. W samym miasteczku jest ich siedem; najstarsza pochodzi z połowy XIX wieku.

Wielokulturowa niegdyś Przysucha pretenduje dzisiaj do roli miasta gościnnego, w którym historia ciekawie splata się z terażniejszością. Miejscowe Muzeum, chór nauczycielski „Canto”, Młodzieżowa Orkiestra Dęta, Przysuskie Towarzystwo Kulturalne im. Oskara Kolberga, czy piłkarski Klub Sportowy „Oskar” w piękny sposób rozsławiają atuty tego miasta. Cykliczne imprezy przypominają o ważnych postaciach związanych z regionem oraz ścisłych związkach z miejscowym folklorem. Gospodarze miasta zachęcają w maju do udziału w „**Biegu Hubalczyków**”, a w pierwszą niedzielę czerwca zapraszają na imprezę: „**Dni Kolbergowskie**”, która odbywa się w parku miejskim już od ponad 50 lat. To barwne święto folkloru, podczas którego obowiązkowym strojem jest ludowa zapaska, a w całym mieście rozbrzmiewają śpiewy i instrumenty ludowe. Tradycje kultury opoczyńskiej kultywują tu coraz młodszy artyści, a cenieni w kraju wiejscy muzykanci ludowi prowadzą warsztaty dla kolejnego pokolenia entuzjastów etnografii.

Zabytkowe obiekty i atrakcyjne miejsca na terenie gminy

Skrzyńsko- jedna z najstarszych miejscowości na ziemi radomskiej, gród kasztelański o dużym znaczeniu. Od 1123 r. własność Piotra Włostowica zwanego Duninem. Przez miejscowość wiódł bardzo stary trakt handlowy z Rusi w kierunku Śląska i Wielkopolski. Do XV w. Skrzyńsko stanowiło własność Duninów, którzy wystawili tu gród (na zachód od kościoła), od 1750 r. należało do rodziny Szydłowskich. W latach 1760 – 1768 Karol Szydłowski wystawił na miejscu dawnego romańskiego kościoła Duninów - nowy, murowany kościół późnobarokowy, jednonawowy z węższym prezbiterium, wewnątrz mieszczący cztery ołtarze. W tradycji, nie tylko lokalnej, uchodzi on za świątynię wzniesioną przez Piotra Włostowica w 1132 r. W kościele są liczne epitafia, m. in. fundatora kościoła, z pięknym wyznaniem kochającej żony: *Nie wielkość ta mą chęcią włada lecz miłość prawdziwa/ choć i po zgonie w sercu mym nie ustaje /z takim dla ciebie cny mężu pozostaje uczuciem/ boś mnie skłonił do tego swym miłym pożyciem* oraz generała de Gradville Mallet, męża właścicielki Zbożenny, fundatorki orkiestry przykościelnej w Skrzyńsku. Przepiękny rokokowy ołtarz główny z końca XVIII w., o czterech filarach korynckich, mieści cudowny obraz Matki Bożej Staroskrzyńskiej, zasłaniany mechanicznie przez obraz św. Wojciecha biskupa, powyżej obraz Trójcy św. Kościół jest jednym z najważniejszych i najstarszych sanktuariów

maryjnych diecezji radomskiej. Obraz Matki Bożej Staroskrzyńskiej słynie cudami od XV w. Został namalowany na desce przez nieznanego artystę; należy do wizerunku tzw. „Madonn piekarskich”. Odślaniany głównie w niedziele i święta zachwyca pięknym wizerunkiem Maryi. Podczas kolejnych rocznic koronacji obrazu, kustosz sanktuarium informuje o nowych cudach i uzdrowieniach pośród tych, którzy zawierzili Matce Pięknej Miłości.

Smogorzów – wieś położona na północny zachód od Przysuchy. W źródłach pojawia się w 1234 r. jako „Smogorone”, a następnie „Smogorzew”. Pierwotny kościół wzniesiony przez arcybiskupa Bodzantę, przetrwał do 1630 r. Nowy, murowany budowano od 1630 r. w stylu barokowym, dostawiając kaplicę św. Anny. Konsekracji obecnego kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny dokonano dopiero w 1910 r. Z poprzedniej świątyni zachowało się gotyckie prezbiterium i zakrystia. Kościół jest niewielki, murowany, po licznych przebudowach. Składa się z bardzo oryginalnego prezbiterium. Warto obejrzeć rzadki w okolicy przykład rokokowego malarstwa iluzjonistycznego, którym przykryto sklepienie. Po obu stronach nawy dobudowano symetrycznie kaplice, do których wchodzi się po kilku stopniach. W kaplicy św. Krzyża znajduje się grobowiec Michała Sienkiewicza-pradziada Henryka Sienkiewicza. W ołtarzu głównym renesansowy obraz Matki Boskiej Różańcowej i Nawiedzenia Maryi z XVIII w. Tradycja głosi, że miejscowemu dziedzicowi podczas wojen kozackich towarzyszył Kozaczek, który w małej ukraińskiej wiosce upatrzył sobie w cerkwi piękny obraz Najświętszej Marii Panny i próbował go ukraść. Podczas tej próby został zaatakowany, odcięto mu rękę, nadal ścisnął drugą obraz, wkrótce i tę rękę stracił. Miejscowi wierni, widząc tak wielkie zaangażowanie i poświęcenie młodzieńca ofiarowali mu obraz, który znalazł swoje miejsce w smogorzowskim kościele.

W pobliżu znajduje się murowany klasycystyczny dwór z 1 poł. XIX w., zniszczony, po wielu przebudowach. Na miejscowym cmentarzu mogiła powstańców z 1863 r. Pomnik ma kształt kamiennego kopca z tarczą i orłem w koronie, pośrodku napis: *Bohaterom poległym w obronie ojczyzny pod Mechlinem 20 VI 1863 r.*

Zbożenna – miejscowość położona przy trasie Przysucha – Radom, ok. 3 km od miasta. Osada wzmiankowana w XIV w. Własność Duninów Zbożeńskich herbu Łabędź. W XVIII i XIX w. należała do Szydłowskich i Malletskich. Po wojnach napoleońskich osiadł tu generał Jan de Grandville Malletski. Jego córka Waleria Marrene Morzkowska była pisarką, publicystką i pozytywistyczną feministką. Występowała pod pseudonimami: *Zbożenna* i *Stefan Rycerski*. Debiutowała jako pisarka powieścią „Nowy Gladiator” w 1857 roku. W 1888 roku zdobyła nagrodę w konkursie czasopisma „Kłosy” za nowelę „Sielanka Warszawska”. Była autorką szkiców pt. „Cyganeria Warszawska”. W miejscowości warto obejrzeć klasycystyczny dwór zbudowany pod koniec XVIII w. na skarpie opadającej ku Radomce. W XIX w. przebudowany, parterowy o wysokich piwnicach, które w wyniku osiadania grząskiego terenu stanowią obecnie przyziemie budynku. Obiekt zaadaptowano na Ośrodek Wypoczynkowo -Konferencyjny „Dwór Zbożenna”. Piękne wnętrza, świetna kuchnia i otoczenie 5-hektarowego parku z ponad hektarowym stawem rybnym, zachęcają do odwiedzenia tego miejsca. W pobliżu Gospodarstwo Agroturystyczne oferujące wędkarzom do dyspozycji 6 stawów i możliwość połowu 18 gatunków ryb: „od karpia do jesiotra”!

Czy wiecie, że ... / Warto odwiedzić gminę , gdyż...

W **Gródku Leśnym** między VII a IX wiekiem funkcjonowało sanktuarium solarne, w którym odbywały się obrzędy poświęcone bóstwom rolniczym mającym związek z kultem płodności. Na terenie tzw. międzywala znajdowała się prawdopodobnie aleja menhirów (głazów idolopodobnych wbitych w ziemię), a na skraju założenia mieściła się półka skalna, na której rozpalano gigantyczne ogniska. „Obiekt” odkryty w XX wieku, określany był: „niezwykłym w skali europejskiej”. Relikty podobnych świątyń występują w Górach Świętokrzyskich i na Śląsku.

W **Zapniowie** odkryto wiele śladów dinozaurów ptasiomiedniczych z okresu wczesnojurajskiego m.in. ornitopodów, teropodów i zauropodów. Ślady odcisnięte w piaskowcu zostały pozostawione przez zwierzęta podczas wędrówek wzdłuż brzegu morza 200 mln. lat temu. Najciekawsze znaleziska związane z dinozaurami, ślady zmian poziomu morza zalewającego te tereny oraz okazy bezkręgowców mają znaleźć się w obszarze tworzonego geoparku.

W **XVIII w. Przysucha** była znanym ośrodkiem produkcji papieru i broni. W okolicy można obejrzeć pozostałości po innych obiektach związanych z przemysłem hutniczym, zbrojeniowym i górniczym. W Drutarni i Zapniowie zobaczymy doły rudne (warpy), w Janowie pozostałości po wielkim piecu hutniczym, w Toporni kanał odpływowy wtórny z dawnej kuźnicy, a w Młynach ruiny XVIII-wiecznej kuźnicy - fryszerki.

W Hucisku 30 marca 1940 r. oddział majora Henryka Dobrzańskiego „Hubala” stoczył zwycięską bitwę z hitlerowcami. Niemcy stracili ponad 100 zabitych i rannych oraz kilka samochodów. W odwecie, 11 kwietnia 1940 roku, hitlerowcy przeprowadzili pacyfikację wsi mordując 215 jej mieszkańców w wieku 14-60 lat.

W **Ruskim Brodzie w dniach 17-19 stycznia 1945** roku stoczono największą w ofensywie styczniowej bitwę na terenie Kielecczyzny (tzw. Kocioł pod Ruskim Brodem). Szacuje się, że w kotle znalazło się około 60 000 Niemców.

Dr Agnieszka Zarychta-Wójcicka
Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze

Gmina Zakrzew

Zakrzew jest miejscowością gminną, skupiającą w sobie instytucje spełniające różnorodne funkcje: administracyjną, socjalną, wychowawczą, kulturową.

Powierzchnia gminy stanowi 9626, 97 ha, natomiast ilość gospodarstw rolnych wynosi 3793. Z roku na rok zwiększa się liczba mieszkańców zakrzewskiej ziemi. W roku 2002 było ich 10 570, a w 2012 roku gminę Zakrzew zamieszkuje 12 007 osób. Historia tej ziemi, jej rozwój, niepowtarzalny urok, pamięć tradycji przeszłych pokoleń czynią z Zakrzewa małą ojczyznę, z którą mieszkańcy związani są silnymi uczuciami.

W okresie panowania pierwszych Piastów teren obecnej gminy Zakrzew leżał w dzielnicy sandomierskiej, w kasztelanii radomskiej. Do najstarszych wsi gminy należy Cerekiew, przypuszcza się, że już w XII wieku istniała wieś i parafia. Mimo że pisane wzmianki o miejscowościach gminy pochodzą dopiero z XIV wieku, to grodziska w Cerekwi i Taczowie oraz liczne znaleziska archeologiczne świadczą o tym, że ludzie mieszkali tam dużo wcześniej.

W początkach XIV wieku, w czasach ostatnich Piastów, obecna gmina Zakrzew znalazła się w powiecie radomskim, starosta również urzędował w Radomiu. Dawne powiaty podzielone były na parafie. Wsie dzisiejszej gminy należały do parafii Cerekiew, Zakrzew i Radom. Na terenie gminy przeważała własność prywatna. Wsiami królewskimi były: Mleczków (1550) i Wacyń.

W 1795 roku upadła I Rzeczpospolita. Powiat radomski znalazł się w obrębie Galicji Zachodniej, w zaborze austriackim. W 1807 roku teren powiatu radomskiego wszedł w skład Księstwa Warszawskiego. Rok 1864 przyniósł ogromne zmiany polskiej wsi. Dokonano uwłaszczenia chłopów. Gminę tworzyły zarówno grunty włościańskie, jak i dworskie. W sierpniu 1914 roku wybuchła I wojna światowa. Na terenie gminy miały miejsce walki, niektóre wsie zostały prawie całkowicie spalone. We wrześniu 1939 roku teren gminy znalazł się pod okupacją niemiecką. Zakrzew należał do dystryktu radomskiego w Generalnej Guberni. Znane są liczne fakty dotyczące wydarzeń z okresu II wojny światowej, która odbiła swe piętno na mieszkańcach gminy. Wiadomo, że w Zakrzewie w czasie wycofywania się wojsk okupanta przed naporem Rosjan odbywały się egzekucje, ostrzeliwania, podpalenia.

Znane są też sytuacje walk partyzanckich, przesiedleń oraz tzw. „wywózek na roboty” - czyli zobowiązania pracy nakładane na Polaków na rzecz Niemców.

Zabytkowe obiekty i atrakcyjne miejsca na terenie gminy

Wizytówką gminy jest **Taczów**. Pierwsze pisane wzmianki o Taczowie pochodzą z 1415 roku, ale należy przyjąć, że osada istniała już wcześniej. W Taczowie istnieje pozostałość wczesnośredniowiecznego grodziska o średnicy 18 metrów, wysokości około 5 metrów. Pisana historia wsi wiąże się z osobą Powały z Taczowa. Powalowie byli związani z bardzo zasłużonym rodem Ogończyków, sami legitymowali się herbem Ogończyk. Jak informuje Jan Długosz, znakomity kronikarz dziejów Polski, Mikołaj Powała uczestniczył w 1410 roku w bitwie pod Grunwaldem, walcząc w orszaku wokół chorągwi Królestwa Polskiego. Walczył też w bitwie pod Koronowem. W 1411 roku towarzyszył królowi Władysławowi Jagielle podczas negocjacji pokojowych z Zakonem Krzyżackim. W roku 1412, również jako członek świty towarzyszącej królowi podczas podpisania traktatu w Lubowli, brał też udział w turnieju rycerskim w Budzie na Węgrzech. Akt Unii polsko-litewskiej podpisany w Horodle w 1413 roku zawiera również jego pieczęć i deklarację o przyłączeniu jednego z rodów litewskich do jego herbu. Mikołaj Powała z Taczowa był postacią wybitną i angażował się w sprawy Ojczyzny. Nie bez powodu stał się on także bohaterem powieści historycznej autorstwa polskiego Noblisty Henryka Sienkiewicza pt. „Krzyżacy”.

Fakt, że na terenie gminy Zakrzew mieszkał tak wpływowy rycerz jest wielce zobowiązujący. Wójt gminy Sławomir Bialkowski zrealizował pomysł stworzenia kompleksu muzealno-rekreacyjnego o nazwie „**Park historyczny-Rycerze Bogurodzicy**”. Gmina Zakrzew zainaugurowała obchody 600-lecia bitwy pod Grunwaldem. Dziś można oglądać kilka projektów upamiętniających to wydarzenie. Niewątpliwą atrakcją jest obraz autorstwa Tadeusza Popiela i Zygmunta Rozwadowskiego, uczniów Kossaka, namalowany w 1910 roku w 500 rocznicę bitwy grunwaldzkiej. Oryginał znajduje się w Muzeum Historii we Lwowie. Taczowska kopia ma wymiary 5,5 m na 10 m. Warto też zatrzymać się przy „Świadkach historii”, siedmiu kamieniach narzutowych, na których wyryto daty i treść ważnych wydarzeń historycznych, poczynając od sprowadzenia Krzyżaków do Polski przez Konrada Mazowieckiego (1226) po Hołd Pruski (1525). Ostatni kamień waży około 50 ton, co na zwiedzających robi niebywałe wrażenie.

W Taczowie niezaprzeczalną atrakcją jest rzeźba „Spotkanie u Powały”, ukazująca króla Władysława Jagiellę, podkanclerza Mikołaja Trąbę oraz Powalę z Taczowa, Mszczuja ze Skrzynna i starostę Dobrogosta z Odrzywołu, utrwalonych w chwili tajnej debaty w Taczowie nad budową mostu łyżwowego na Wiśle w okolicach Czerwińska. Wędrówkę należy zakończyć przy pięknej plenerowej kaplicy Bogurodzicy z obrazem Matki Boskiej Taczowskiej. Kaplicę ufundował Społeczny Komitet Budowy Kaplicy, a z ogromną dbałością o szczegóły wybudowali ją górale.

Od 2009 roku w czerwcu w Taczowie odbywają się festyny rodzinne z wieloma atrakcjami. Do największych należą rekonstrukcje historyczne prowadzone przez Bractwa Rycerskie upamiętniające ważne wydarzenia Polski. Wzbudzają zainteresowanie nawet najmłodszych uczestników festynu. 15 sierpnia Taczów żegna lato kolejnymi atrakcjami. Wieczorem w kaplicy można uczestniczyć w mszy świętej za Ojczyznę, po niej zaś w ramach akcji „Kino pod Gwiazdami” odbywają się pokazy ciekawych filmów historycznych

O 2 kilometry od Taczowa oddalony jest **Zakrzew**, gdzie znajduje się siedziba władz gminy.

Według spisu podatkowego z 1569 roku właścicielami wsi byli Jan i Wojciech Podlodowscy. Jan był szwagrem Jana Kochanowskiego z Czarnolasu. Kolejnym dziedzicem był Grzegorz Podlodowski, a za czasów kolejnego właściciela Zakrzewa, Jerzego,

pochodzącego z tego rodu powstał w 1612 roku drewniany kościół. Godne wspomnienia są związki Zakrzewa z rodziną Kochanowskich. Murowany kościół parafialny to zasługa Stefana Ksawerego Korwina Kochanowskiego, krewniaka Jana z Czarnolasu, który wystawił w 1770 roku barokową świątynię. W 1776 roku zostały postawione trzy ołtarze, które stoją do dziś. W głównym jest obraz Przemienienia Pańskiego, u góry figura-Matka Boska oraz rzeźby barokowe św. Piotra i Pawła. Ozdobą i zabytkiem jest również **chrzcielnica kamienna** z literami CP i datą 1617 oraz epitafium Marii Suskiej ze Skrzyńskich (zm. w 1847r.). Srebrna puszka i monstrancja to pozostałości pojezuickie z 1774 roku. Na pokrywie puszki widoczny jest symbol izraelski. Jest też kielich starożytny, stylowy oraz relikwiarz ze szczątkami wielu świętych. W kościele znajdują się zabytkowe organy, które zbudowane zostały w 1787 roku. Datę tę określono na podstawie inskrypcji na piszczałce, jest to pozytyw nieznanego budowniczego. Instrument usytuowano na murowanym balkonie, tzw. chórze. Jest to najstarszy instrument organowy w byłym województwie radomskim.

Na drodze Zakrzew-Przytyk stoi figurka „**Chrzest Pana Jezusa**”. Została wystawiona w roku 1904 za czasów, gdy proboszczem kościoła w Zakrzewie był ksiądz Kacper Zielonka. Sam pisze o figurze: „Wybudowano figurę obok szosy na gruntach kosztem parafian 500 rubli. Pomnik pod tytułem „Chrzest Pana Jezusa” wykonany z kamienia szydłowieckiego przez rzeźbiarza z Janikowa „Myszkę”, pomalowany na olejno przez pana Pińczowskiego i Rogalińskiego z Radomia”. Figura w kolejnych latach była odnawiana.

Dziedzictwo kulturowe tego regionu i pamięć przodków odnaleźć można w **Szkołnym Muzeum Regionalnym**, które istnieje od 2000 roku w Publicznym Gimnazjum w Zakrzewie. Powstało, aby ocalić od zapomnienia historię życia codziennego z okolic Zakrzewa. Muzeum przekazuje klimat dawnych lat, pozwala mieszkańcom identyfikować się z ich małą ojczyzną. W muzeum znajduje się ponad 1000 eksponatów, a wszystkie zgromadzili, odnowili i opisali uczniowie wraz z rodzicami. Tutaj mamy wrażenie, że czas się zatrzymał w pierwszej połowie XX wieku. Swoisty klimat, jaki towarzyszy zwiedzaniu, udziela się każdemu. Twórcy z ogromną starannością odwzorowali wszelkie znaczące szczegóły. Meble, sprzęty codziennego użytku i narzędzia niezbędne do pracy i życia znajdują się w muzeum, a zwiedzający odnoszą wrażenie, jakby tylko na chwilę ktoś je przestawił.

Na terenie gminy Zakrzew znajduje się miejscowość **Cerekiew**, notowana w XIV wieku. Już Jan Długosz pisał o parafii Cerekiew, „gdzie istniał kościół drewniany i gdzie parafia oddawała 7 grzywien dziesięciny do klasztoru w Sieciechowie, a drugie 7 miejscowemu plebanowi”. W 1529 roku murowany kościół ufundował dziedzic Cerekwi i wojski radomski Mikołaj Dzik herbu Doliwa. W XVIII wieku kościół i plebanię doszczętnie ograbiły wojska szwedzkie, saskie, moskiewskie i polskie. Proboszcz schronił się w Radomiu. Po powrocie zastał kościół częściowo zburzony, całkowicie ograbiony, nawet zrabowano gont z dachu i plebanię. Do roku 1899 świątynię remontowano. Chowano w niej kolatorów i dobrodziejów parafii. Kościół rozebrano w 1928 roku. Następną świątynię budowano w latach 1929-1936 według projektu architekta Stefana Szyllera z Warszawy. W roku 1945 ostrzał artyleryjski uszkodził piękną rzeźbę kościoła oraz nawę boczną z witrażami. Po wojnie rozpoczęto odbudowę świątyni.

Warto wspomnieć, że do roku 1788 dziedzicem całej Cerekwi był Marcin Libiszowski. Po jego śmierci dobra cerekwickie weszły w skład majątku Jana Chryzostoma Cieciszowskiego. Był to bratanek biskupa Cieciszowskiego. Bratanica Jana Chryzostoma Cieciszowskiego, Stefania, wyszła za mąż za Józefa Sienkiewicza, a jej syn to Henryk Sienkiewicz, znany na cały świat polski literat, laureat Literackiej Nagrody Nobla.

Na prawym brzegu Radomki, na granicy wiosek Gulin i Gulinek, rozciąga się rozległa, obecnie zalesiona wydma zwana **Borowiną**. W jej południowej części istniało cmentarzysko pogańskie-kultury grobów kloszowych. Odsłonięto ich 8, jeden z nich znajdował się pod kamiennym brukiem. Podczas zalesiania wydmy, w okresie powojennym, natrafiono na kolejne obiekty grobów kloszowych. Łącznie odkryto i wyeksponowano 13

zespołów grobowych, wśród których przeważały pochówki kloszowe oraz 3 jamy. Stwierdzono, że groby występują w skupiskach oddalonych od siebie, a w ich pobliżu znajdują się jamy o intensywnie ciemnym wypełnisku z zawartością węgla drzewnego. Wyposażenie pochówków było bardzo skromne. Drobne przedmioty metalowe znajdowały się tylko w 3 grobach.

W 2003 roku ekipa archeologów przeprowadziła badania wykopaliskowe na stanowisku w **Koziej Woli**. Dostarczyły one wielu cennych informacji na temat funkcjonowania osady kultury przeworskiej sprzed 2000 lat. Archeolodzy odkryli, m.in. pozostałości po budynkach mieszkalnych, paleniskach, jamach zasobowych i odpadowych oraz po piecach hutniczych do wytopu żelaza. Wśród licznych fragmentów naczyń glinianych znaleziono, m.in. 2 przęśliki i 2 fragmenty noży żelaznych. Do ciekawszych znalezisk należy dno garnka, które ozdobiono ornamentem w formie motywu roślinnego.

Dziś Kozia Wola to pięknie położona wieś, której przyroda jest tak urokliwa i nieskalana cywilizacją, że turyście zapiera dech w piersiach na widok bobrowisk i pięknych lasów.

Na skraju północnej części gminy znajdują się wyjątkowe rozlewiska rzeki Radomki. Na rozległych łąkach rzeka rzeźbi przepiękne meandry i zakola. Częste powodzie i podtopienia nie pozwalają osiedlać się tu mieszkańcom. Wyjątkiem jest maleńka wieś Sosnowica, położona na środku Doliny Radomki, tuż nad wodą. Stał tu niegdyś młyn wodny, obecnie pozostała jedynie niewielka zaporą spiętrzająca wodę.

Do dziś zaś funkcjonuje **młyn wodny w Gulinie**, który został wzniesiony na rzece Radomce w XIX wieku. Jest to budynek drewniany, zbudowany na fundamentach betonowych. System napędowy stanowi koło wodne. W 1910 roku młyn spalił się. W latach pięćdziesiątych został gruntownie wyremontowany. W ostatnim okresie obok młyna wybudowano elektrownię wodną.

W malowniczej okolicy wsi **Dąbrówka Podłużna znajduje się jeden z ciekawszych pomników przyrody**. Jest nim **głaz narzutowy**, różowy granit o wysokości 1,45 m i obwodzie 15,4 m. Wymiary te dotyczą nadziemnej części głazu. Wiadomo, że stopniowo „topi” się on w ziemi przykrywany przez nawiewany piasek i pył z okolicznych pól.

W centrum Zakrzewa, przy drodze wojewódzkiej nr 740, znajduje się nowy, okazały budynek - **Gminne Centrum Informacji, Edukacji i Kultury w Zakrzewie**. To piękny, nowoczesny, wielofunkcyjny obiekt - tu swoją nową siedzibę ma Gminna Biblioteka Publiczna w Zakrzewie. Na parterze znajduje się wypożyczalnia dla dzieci i dorosłych oraz kącik dla najmłodszych czytelników, a także sala widowiskowo-odczytowa. Do dyspozycji czytelników są także - znajdujące się na poddaszu - czytelnia ogólna i regionalna, czytelnia czasopism, czytelnia internetowa z siedmioma stanowiskami dla czytelników. Biblioteka oferuje czytelnikom bogaty, systematycznie uzupełniany księgozbiór, wiele tytułów czasopism, bezpłatny dostęp do Internetu, możliwość korzystania ze sprzętu komputerowego i multimedialnego. Dla osób zainteresowanych regionem zgromadzono księgozbiór regionalny – publikacje o gminie Zakrzew oraz powiecie radomskim, czasopisma lokalne, liczne wycinki prasowe, dokumenty życia społecznego, zdjęcia, itp. W zbiorach biblioteki znajdują się wszystkie wydane dotychczas książki Grażyny Jeromin-Gałuszki, pisarki mieszkającej w Sosnowicy. Nowa biblioteka jest także miejscem spotkań i uczestnictwa w kulturze – tu odbywają się spotkania z pisarzami, wystawy, koncerty.

Bardzo ważnym zadaniem nowego centrum jest promocja twórców z naszego regionu oraz kultywowanie tradycji lokalnej. Dużym wydarzeniem dla społeczności Zakrzewa było uroczyste otwarcie wystawy **rzeźb Eugeniusza Wojtyły**, artysty ludowego z Marianowic. Na wystawie znalazło się 15 prac o tematyce religijno-ludowej, m.in. figury Chrystusa Frasobliwego oraz postaci związane z dawną wsią.

Z oferty biblioteki – centrum informacji, edukacji i kultury – mogą korzystać wszyscy mieszkańcy oraz osoby odwiedzający naszą gminę – dzieci, młodzież, dorośli. Budynek przystosowany jest także do obsługi osób niepełnosprawnych.

W gminie Zakrzew odbywa się Regionalny Przegląd Kapel Ludowych. Organizatorem przeglądu są: parafia św. Jana Chrzciciela w Zakrzewie i Stowarzyszenie „Zakrzew – Wspólna Droga”. Pomysłodawcą i głównym organizatorem był ksiądz kanonik Roman Adamczyk, do lipca 2011 roku pełniący funkcję proboszcza. Władze gminy przywiązują wagę do utrwalenia tradycji ludowych oraz rozwoju lokalnej kultury, umożliwiając działalność zespołów ludowych. Od blisko 50 lat działa kapela z Marianowic, a od 4 lat zespół dziecięcy „Zakrzewiaki” w Publicznej Szkole Podstawowej im. Jana Kochanowskiego w Zakrzewie.

W gminie udało się w ciągu ostatnich lat wybudować ponad 70 kilometrów dróg i chodników, stworzyć 6 wielofunkcyjnych boisk sportowych, w tym również w ramach projektu „Moje Boisko-Orlik 2012”. Wszystkie te przedsięwzięcia wpłynęły na wzrost atrakcyjności turystycznej gminy, która pięknieje w „oczach”, nie zapominając o swej przeszłości i tradycjach.

Aktywność gminy Zakrzew została wielokrotnie doceniona. Dokonania pracowników i samorządowców uhonorowano dyplomem Srebrnej Setki Samorządów. Wójt Gminy Sławomir Białkowski odebrał Specjalne Złote Skrzydła za znakomite osiągnięcia w 2005 roku. W 2007 roku po raz pierwszy przyznano tytuł „Lider Regionu”, w kategorii Samorząd otrzymała ją Gmina Zakrzew. Jako jedyna z regionu radomskiego, w rankingu setki najlepszych samorządów dziennika „Rzeczpospolita”, została sklasyfikowana na 68 miejscu wśród gmin wiejskich (na 2500 gmin w Polsce). Podczas XV edycji konkursu „Granitowy Tulipan” wyróżniono Gminę Zakrzew za najlepsze efekty ekonomiczne. Sławomir Białkowski, wójt Gminy Zakrzew, otrzymał tytuł Wójta 2009 roku.

Zapewniamy, że podczas pobytu na Zakrzewskiej Ziemi atrakcji nie zabraknie, a wrażenia będą niezapomniane. To gmina urokliwa pod wieloma względami. Przyjazna rowerzystom, tęskniącym za łonem przyrody, ceniącym walory ludowe, poszukującym relaksu, ciszy i spokoju polskiej pięknej wsi. Okolice cieszą oko, ale warto też zwrócić uwagę na bezpieczeństwo i komfort podróżowania i spacerowania.

Czy wiecie, że ... / Warto odwiedzić gminę , gdyż...

- Z Taczowa pochodzi słynny rycerz doby Średniowiecza Powoła z Taczowa. W jego rodzinnej miejscowości powstał jeden z ja ciekawszych parków historycznych w regionie „Park historyczny – Rycerze Bogurodzicy”.

Krystyna Smolińska

Dyrektor Publicznego Gimnazjum w Zakrzewie.

Gmina Wolanów

Gmina Wolanów położona jest w zachodniej części Równiny Radomskiej, stanowiącej sferę przejściową pomiędzy Wyżyną Kielecko-Sandomierską z Kotliną Kozienicką. Jej powierzchnia wynosi 82,85 km², zamieszkuje ją ponad 8,5 tyś. osób.

Jest typową gminą o charakterze rolniczym, na jej terenie znajduje się wiele zabytkowych miejsc, wartych odwiedzenia. Nazwa gminy wywodzi się od formy dzierzawczej powstałej od słowa „Wolana”, która jest skrótem od nazwy Wola Kowalska. „W połowie XV wieku na obszarze wsi Kowala założyli Habdankowie Wolę Kowalską”, która wg Długosza nazwała się Wolą Świętej Doroty. W 1508 r. Wola Kowalska płaciła podatku 4 grzywny i 26 groszy. W rejestrze poborowym z 1569 r. miejscowość wymieniana jest, jako Wola Kowalska. Należy nadmienić, że Kowale znane były w połowie XV w. też inaczej

Duszocina od Duszoty, herbu Habdank, który był założycielem i właścicielem wsi. Inne źródła historyczne (archiwum parafii Wolanów) podaje, że nadanie praw miejskich na gruntach wsi Wola Świętej Doroty nastąpiło na mocy przywileju Stanisława Augusta Poniatowskiego w 1773 r.. Założycielem miasta Wolanów był Ignacy Jankowski. Miasto otrzymało przywilej odbywania cotygodniowych targów.

Pierwszą wzmianką historyczną po zmianie nazwy miejscowości na Wolanów jest „Post Lexicon” Cususa, który w 1802 r. nazywa Wolanów „targowiskiem z kościołem i pałacem”. W skład ówczesnej gminy Wolanów wchodziły następujące wsie: Kowala Duszocina, Młodocin Większy, Sławno, Kasprovice, Janówek, Ewulin, Łaziska, Nowy Młyn, Mniszek, Rogowa, Gozd, Chałupki, Chronów, Garno, Wyłęba, Wawrzyszów, Laskowa Wola, Strzałków, Zabłocie, Sabat, folwark Oblas, Gaczkowice, Bieniędzice Górne, Średnie, i Dolne, Drutarnie i Krzyszkowice. Gmina miała 19081 mórg obszaru i 5199 mieszkańców. Prawa miejskie Wolanów utracił w roku 1896. Najstarszą miejscowością w gminie jest wieś Sławno. Jednak najstarsze obiekty na terenie gminy Wolanów znajdują się w miejscowości Mniszek.

Historia Żydów w Wolanowie

Żydzi w Wolanowie pojawili się wkrótce po lokacji w 1780 r. W okresie królestwa polskiego stanowili 58,6 % ogółu mieszkańców. Według spisu w 1921 r. było ich w Wolanowie 313. Już w XVIII wieku gmina dysponowała drewnianą synagogą, mykwą i cmentarzem. Przed I wojną światową istniał też cheder. W wyniku działań wojennych 1915 r. spłonęła synagoga i mykwa. Nabożeństwa, aż do wzniesienia synagogi odbywały się w domu prywatnym. Cmentarz znajdował się przy drodze z Wolanowa do Chronówka. Istniał też cheder. W 1929 r. zamieszkiwało tu 514 mieszkańców. Ze względów oszczędnościowych gmina nie posiadała własnego rabina. W 1933 r. gmina liczyła 360 osób a 1937 było tu 300 żydów. Po 7 miesiącach od rozpoczęcia II wojny światowej do Wolanowa wkroczył Niemcy. Wiele rodzin żydowskich zostało zabranych do obozu koncentracyjnego w Wolanowie. Część ludności została zamordowana, inni byli przewożeni z jednego obozu do drugiego, niektórym udało się wyjechać.

Sławno i jego historia

Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi o nazwie Sławno pochodzi z 1155 r. W buli papieża Hadriana IV znalazło się potwierdzenie, że miejscowość jest własnością biskupstwa wrocławskiego.

W 1354 r. król Kazimierz Wielki przekazał Sławno w ręce zakonu Grobu Bożego z Miechowa. Opis powinności chłopskich wobec zakonu z XV w. zachował się w „Księdze Uposażeń” Jana Długosza. Mieszkańcy byli zobowiązani do odrabiania pańszczyzny i składania danin na rzecz dzierżawców wsi. Danina wynosiła 30 jaj, 2 sery, 2 koguty. Oprócz tego chłopci płacili czynsz w wysokości 6 groszy rocznie.

„Sławno juxta Radom” – Ten zapis pojawił się we wspomnieniach kronikarza polskiego z XV w. – Jana Długosza” W przekładzie na język polski oznacza to, że w tym mniej więcej czasie istniała wieś Sławno leżąca koło Radomia.

W XVI wieku Sławno liczyło 9 łanów kmiecych i łany karczemne. We wsi poza chłopami posiadającymi ziemię było 17 zagrodników, 8 komorników i 4 rzemieślników. Sławno było własnością zakonu aż do momentu jego likwidacji w 1819 roku. Brak jest dokładniejszych informacji na temat historii wsi i życia jej mieszkańców na przełomie XVII i XVIII w. W 1927 r., o czym świadczy opis znajdujący się w wydanej w 1880 r. „Słowniku geograficznym królestwa Polskiego”, Sławno liczyło 40 domów i 316 mieszkańców. Wieś wchodziła w skład ziem zaboru rosyjskiego.

Historia parafii Jarosławice

Dzieje większości miejscowości stanowiących parafię Jarosławice sięgają czasów odległej starożytności. Według przeprowadzonych badań przez archeologów na tym terenie z Polskiej Akademii Nauk w latach 1960 – 65 dowiodło, że już w późnej epoce kamienia tj. około 3 tysięcy lat temu nasi przodkowie tutaj zamieszkiwali. Ci sami przodkowie stwierdzili,

że już w 1200 r., za Piastów istniało w Jarosławicach grodzisko „obronno – misyjne” z kaplicą. Grodzisko i 5 innych miejscowości wraz z radomską „Piotrówką” tworzyło zespół fortyfikacyjny – obronny zniszczony w 1240 r. przez najazd Tatarów.

Właściwe osadnictwo i nazwy miejscowości za. Jednym z takich zaczęło się za czasów Władysława Łokietka, który w zamian za pomoc w zjednoczeniu ziem polskich nadawał swoim wiernym rycerzom dobra. Jednym z takich rycerzy był Jarosław Mareusz herbu „Lewart”, który według ks. Jana Długosza w 1325 r. otrzymał ziemię od króla, zaś od biskupa krakowskiego Lamberte zezwolenie na wybudowanie kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

Wycieczka po gminie Wolanów.

Gmina Wolanów ma szereg atrakcji turystycznych zarówno przyrodniczych jak i tych związanych z życiem i działalnością człowieka.

Możemy je podziwiać jadąc drogą krajową Radom – Piotrków Trybunalski w miejscowości Kacprowice, położonej 8 km od Radomia, skręcamy na północ i jedziemy drogą zbudowaną przez Niemców w czasie II wojny światowej, nazywaną przez miejscową ludność tzw. „betonami”. Po przejechaniu około 300 m kierując się na zachód trafimy do ruin koszarów niemieckich. W czasie 1941 r. Niemcy utworzyli tutaj bazę Wojsk Lotniczych Artylerii Przeciwlotniczej tzw. Rodom. Baza obejmowała kilka miejscowości: Kacprowice, Wolę Waławowską i Waławów. Była dobrze wyposażona w infrastrukturę techniczną, posiadała prąd przeciągnięty ze Skarżyska Kamiennej, kanalizację i betonowe drogi dojazdowe. Wojsko niemieckie kwaterowało w barakach 30x10 m. Obecnie możemy obejrzeć jedynie fragmenty murów i betonową drogę.

W Chruślicach, po lewej stronie „betonu” przy skrzyżowaniu z polną drogą prowadząco do lasu zwanego „olszynami” znajduje się kamienny pomnik, poświęcony miejscowym ofiarom II wojny światowej. Miejsce uświęcone krwią 45 Polaków zamordowanych w bestialski sposób przez hitlerowskich okupantów w latach 1940 – 44. Za lasem w odległości kilkuset metrów znajduje się ogrodzony cmentarz z mogiłami i kamiennym pomnikiem opatrzonym granitową tablicą z wygrawerowanym napisem *Cmentarz wojenny, tu spoczywają zwłoki ofiar hitlerizmu, pomordowanych w latach 1941-1944 ludności polskiej, żydowskiej i jeńców radzieckich w liczbie kilku tysięcy osób*

W malowniczo położonej miejscowości Chruślice znajduje się drewniana polichromowa figura Jana Nepomucena w aureoli. Za kapliczką możemy podziwiać piękne łąki i polujące na pędraki bociany. W sąsiedniej wsi Zabłocie, znajdują się liczne stawy rybne. Na początku wsi po lewej stronie znajduje się stary drewniany i nieużytkowany młyn wodny, zbudowany na przepływającej tutaj rzece Dobrzyicy. Został zbudowany w pierwszej połowie XIX w.

Na północ od Zabłocia znajdują się Jarosławice, których atrakcją jest zabytkowy kościół z cudownym obrazem Najświętszej Marii Panny. Według podań wizerunek Matki Boskiej, umieszczony na obrazie, objawił się we frontonie kościoła lub na parkanie wokół kościoła wtedy, gdy parafianie znajdowali się w niebezpieczeństwie. Cudowne ocalenie obrazu i mieszkańców Jarosławic dokonało się w lipcu 1656 r. podczas potopu szwedzkiego. Wizerunek Matki Boskiej ukazał się na frontonie kościoła, zanim wkroczyli Szwedzi wycofujący się z Jasnej Góry. Według podań obraz ma moce uzdrawiające. W 1682 r. do Jarosławic przybył z pielgrzymką ociemniały ksiądz Jan Gawroński. Modląc się przed obrazem, doznał cudu i przyjrzał na oczy. Z wdzięczności i na pamiątkę tego cudu odbudował kościół z drzewa modrzewiowego, ufundował ołtarz główny i dokonał renowacji obrazu. Kościół przetrwał do 1939 r. W 1940 r. został rozebrany na części i ukryty wraz z obrazem przez parafian. Ludność została wysiedlona przez Niemców, którzy urządzili tu poligon wojskowy. Po wojnie obraz wrócił do tymczasowego założonego kościoła. Obecny kościół murowany został zbudowany w latach pięćdziesiątych XX wieku na planie kościoła

drewnianego. W ostatnich latach urządzono nowy ołtarz główny z cudownym obrazem. Przed nim modliły się takie znane postacie, jak Mikołaj Kochanowski, rodzony młodszy brat Jana Kochanowskiego, który w 1556 r. zawarł małżeństwo z Anną Młodnicką. Na ślubie tym Jan Kochanowski był drużbą, a dwa lata później podawał do chrztu jego córkę Krystynę.

Tutejsze krajobrazy są bardzo urokliwe. Udając się z Jarosławic w kierunku Krzyszkowic, możemy podziwiać urokliwe krajobrazy, otwarte przestrzenie i sady owocowe. Znajduje się tutaj również prywatna elektrownia wiatrowa, a w oddali możemy obejrzeć starą figurę z końca XVIII w. przedstawiającą nieznaną postać, trzymającą w lewej dłoni (zniszczony częściowo) krzyż, u dołu figury znajduje się napis; *RO1793 MIE LIS; 18DN* (fot. 13). Według niektórych mieszkańców, figura ta przedstawia postać Świętego Franciszka.

Kierujemy się na południowy zachód (około 3 km) podziwiając okoliczne krajobrazy zwiedzamy Laskawą Wolę i Rogową. Docieramy do skrzyżowania z drogą biegnącą do zalewu w Domaniowie. Skręcamy na północny zachód, a po przebyciu około 1 km na zachód (około 0,5 km) docieramy na początek Zalewu Domaniowskiego, który jest olbrzymią atrakcją dla okolicznych mieszkańców i przyjeżdżający radomian szczególnie, w czasie lata.

Atrakcją turystyczną Mniszka jest **kościół pw. Św. Jana Chrzciciela i Św. Stanisława Kostki**. Pierwotny kościół istniał w 1427 r. obecny został zbudowany w 1865 r. przez Antoniego Rucińskiego przy dawnym drewnianym kościele, który został rozebrany w 1861 r. Przy kościele od strony północnej znajduje się kaplica Św. Józefa wystawiona w 1667 r. Jej fundatorem był Józef Odrowąż Kietliński. Kaplica jest murowana, na rzucie kwadratu. Znajduje się tu barokowy ołtarz, pochodzący z 2. Poł. XVII w., z obrazem Św. Józefa w sukience drewnianej z XVII w, dwa krucyfiksy: (barokowy i ludowy), epitafium kamienne Antoniego Kietlińskiego oraz ornat z tkaniny pochodzącej z XVIII w. Po zwiedzeniu kościoła możemy obejrzeć przykościelny krzyż, wzniesiony na kolumnie z wyrytym rokiem jej powstania – 1906. Kolejnym obiektem, który warto zobaczyć, jest przydrożna kapliczka, usytuowana po prawej stronie drogi krajowej przy moście blisko rzeki Szabasówki. Kapliczka ta pochodzi z XIX w. Na czterech murowanych słupkach znajduje się daszek namiotowy, a pod nim rzeźba Matki Boskiej. Ze względu na lokalizację można przypuszczać, że matka Boska miała chronić ludzi przed utonięciami w pobliskiej rzece.

Z mostu można podziwiać piękną **dolinę rzeki Szabasówki**, która jest prawym dopływem Radomki. Za mostem po lewej stronie drogi przed wiaduktem, znajdują się blisko siebie położone dwa obiekty, o których należy wspomnieć. Jednym z nich jest kolumna przydrożna z 1604 r., mająca charakter sakralny. Kolumna u góry ma herb Odrowążów – właścicieli dóbr, do których należał Mniszek. Obok kolumny po jej prawej stronie stoi kamienny pomnik poświęcony ofiarom II wojny światowej. W Mniszku znajduje się również **zabytkowy cmentarz**, na którym znajduje się mogiła powstańców 1863 r. – Franciszka i Władysława Sal – Stetkiewiczów. Odnajdziemy tutaj również okazały pomnik kamienny Adolfa Zygmunta Bukowieckiego i jego żony Teresy. Adolf Bukowiecki był oficerem Wojska Polskiego, odznaczonym Krzyżem Wojskowym, z okresu powstania listopadowego. Prawdopodobnie udzielał pomocy i wsparcie powstańcom styczniowym.

W Strzałkowie możemy z oddali obejrzeć pałac i park, który był własnością rodziny Descurów. Ostatnim właścicielem tych dóbr był Wojciech Descurs potomek Joachima Jean Pierre Descursa, który przybył z Francji ok. 1730 r. w 1940 r. pałac i park został zajęty przez Niemców a właściciela wysiedlono, zginął w 1943 przejechany przez niemiecki samochód. Dworek po 1945 r. w ramach reformy został odebrany rodzinie Descours i przekazany utworzonemu tam PGR – owi. Obecnie stanowi własność prywatną i jest w renowacji.

Obecny kościół pw. Św. Doroty w Wolanowie został zbudowany w latach 1985 – 1987 staraniem ks. Bronisława Kowalskiego, a stary drewniany pochodzący z XVIII w. został przekazany w roku 1996 do Muzeum Wsi Radomskiej. Po wyjściu z kościoła udajemy się aleją kasztanową w kierunku cmentarza rzymsko-katolickiego z XVIII w., znajdujemy tam wiele interesujących nagrobków i pomników z XIX i początki XX w., w

tym rodziny „Hubala”, rodziny Descursów, Jana Cetnerowicza (1784-1852), kapitana byłych Wojsk Polskich Księstwa Warszawskiego, odznaczonego krzyżem złotym Virtuti Militari, który był dziedzicem dóbr Strzałkowa. Ponad to na cmentarzu znajdują się jeszcze żołnierskie nagrobki z przełomu XX i XIX w.

Parafię Świętej Anny w Sławnie erygowano w 1990 r., aktu tego dokonał ks. Bp. Edward Materski. Kościół położony jest nad stawem, który jest ogromną atrakcją dla wędkarzy.

Zwiedzając gminę Wolanów można skorzystać z bogatej bazy gastronomicznej, noclegowej i usługowej stanowią ją m.in.: restauracja "Maxima" w Wolanowie, zajazd „Bajka” w Kowalance, bar przy stacji BP w Kowalance oraz bar w Mniszku. Noclegi oferują: Zajazd „Bajka” i restauracja „Maxima”. W gminie Wolanów znajdują się też liczne sklepy spożywcze i przemysłowe, kilka salonów fryzjerskich, salon kosmetyczny, siedziby banków, poczta, ośrodek zdrowia komenda policji, towarzystwo ubezpieczeniowe. W Wolanowie co piątek odbywa się tradycyjny targ sięgający czasów lokacji miasta.

Wydarzenia kulturalne i inicjatywy społeczne w gminie Wolanów

Najważniejsze cykliczne inicjatywy i wydarzenia kulturalno – społeczne, realizowane są przez różne podmioty, począwszy od Urzędu Gminy poprzez kościoły parafialne, stowarzyszenia, Koło Emerytów, Ochotniczą Straż Pożarną, a skończywszy na szkołach.

Rokrocznie pod koniec wakacji, a ostatnio w pierwszych dniach września Urząd Gminy we współpracy z Zespołem Szkół Ogólnokształcących w Wolanowie organizuje **Festyn Rodzinny**. Z inicjatywy wójta każdego roku w Urzędzie Gminy przygotowana jest wigilia dla samotnych mieszkańców. Do wydarzeń cyklicznych zaliczyć należy odpusty w kościołach parafialnych. Na terenie gminy znajdują się cztery kościoły parafialne, a odpusty przypadają zwykle na dni patronów. W Wolanowie odpust przypada na 6 lutego – dzień Św. Doroty oraz na 29 czerwca – dzień Piotra i Pawła. W parafii Sławno odpust przypada na 26 lipca – dzień Św. Anny, w parafii Mniszek - na dzień 24 czerwca – w dzień Jana Chrzciciela. W Młodocinie Większym odpust odbywa się 15 maja – w dzień Św. Zofii. Największy odpust ma miejsce w dniu 15 sierpnia w parafii Jarosławice ku czci Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej patronki kościoła. W kościele w Jarosławicach comiesięcznie (każda IV niedziela miesiąca) odbywa się spotkanie grupy modlitewnej Ojca Pio.

Do cyklicznych imprez o charakterze patriotycznym zaliczyć należy coroczne uroczystości poświęcone partyzantom 72 PP Armii Krajowej, poległym na ziemi radomskiej, organizowane przez Szkołę Podstawową w Mniszku, która nosi imię pułku oraz spotkania młodzieży gimnazjalnej z Weteranami Misji Pokojowych ONZ. Cyklicznie, co roku odbywa się również Dzień Strażaka.

Do wydarzeń cyklicznych zaliczyć należy comiesięczne spotkania emerytów skupionych w Klubie Seniora. Do wydarzeń artystycznych i kulturalnych zaliczyć należy spotkania autorskie organizowane w szkołach i Bibliotece Publicznej w Wolanowie, w ramach upowszechniania czytelnictwa; koncerty noworoczne z udziałem p. Roberta Grudnia, chóru „Canto” z Przysuchy; występy i działalność Zespołu Folklorystycznego Koła Gospodyń Wiejskich z Bieniędzic; a także występy szkolnego zespołu folklorystycznego „Wolnianki” działającego przy ZSO w Wolanowie, który mimo młodego wieku artystów posiada na swoim koncie wiele sukcesów.

Gmina Wolanów Zaprasza!

Jeśli chcesz zwiedzić ruiny niemieckich koszar i obozu koncentracyjnego, cmentarz tysięcy ofiar II wojny światowej oraz miejsce śmierci porucznika Aleksandra Młyńskiego ps. „Drągał” przyjeżdż do Gminy Wolanów. Na tych, którzy nie lubią historii czekają piękne krajobrazy, malownicze zakątki w dolinach rzek Szabasówki i Dobrzycy oraz kulinarna ucztą w postaci pierogów serwowanych na różne sposoby w miejscowej restauracji.

Renata Bieniek
Nauczyciela w Publicznym Gimnazjum w Wolanowie